

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Історичний факультет

Кафедра історії України, археології та спеціальних галузей історичної
науки

Кваліфікаційна робота

Українсько-японські відносини (1991-2024 рр.).

Спеціальність 014 Середня освіта (Історія)

Освітня програма «Середня освіта (історія та громадянська освіта)»

Здобувача другого (магістерського)
рівня вищої освіти

Мох Іванни Ярославівної

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:

кандидат історичних наук, доцент

Лаврін Тетяна Володимирівна

РЕЦЕНЗЕНТ:

кандидат історичних наук,

доцент кафедри всесвітньої історії та регілієзнавства

Прийдун Степан Васильович

Тернопіль – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	7
1.1 Історіографія дослідження	7
1.2. Джерельна база.....	14
1.3 Теоретично-методологічні засади	23
РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК СИСТЕМИ ПОЛІТИЧНИХ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА ЯПОНІЇ	26
РОЗДІЛ 3. ТОРГІВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО МІЖ УКРАЇНОЮ І ЯПОНСЬКОЮ ДЕРЖАВОЮ	39
3.1. Аналіз досвіду українсько-японської економічної співпраці.	39
3.2. Проблеми і можливості розвитку програм партнерства між Україною та Японією у сфері послуг.	51
РОЗДІЛ 4. ГУМАНІТАРНО-КУЛЬТУРНІ ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ ТА ЯПОНІЇ	56
4.1. Культурні обміни: вплив японської культури на українське суспільство і навпаки.	56
4.2. Перспективи майбутнього співробітництва: можливості для подальшого розвитку гуманітарно-культурних зв'язків між Україною та Японією.	67
4.3. Співробітництво між Україною та Японією в науково-технічному вимірі (1991-2024 рр.).	78
ВИСНОВКИ.....	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	89

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Українсько-японські відносини у період 1991-2024 рр. становлять важливий напрямок зовнішньої політики України, що набув особливого стратегічного значення після повномасштабного вторгнення російської федерації у лютому 2022 р. Японія перетворилася на одного з найбільших донорів міжнародної допомоги Україні, послідовного захисника української територіальної цілісності на глобальних форумах, ключового партнера у процесах післявоєнного відновлення. Торговельно-економічне співробітництво між державами демонструє стійку динаміку зростання навіть в умовах воєнного стану, досягнувши 747,2 мільйона доларів США у 2024 р. Гуманітарно-культурні зв'язки формують міцну основу для взаєморозуміння між народами через освітні обміни, культурні програми, наукову співпрацю.

Науково-технічна взаємодія охоплює передачу японських технологій для відбудови української інфраструктури, гуманітарного розмінування, екологічної модернізації промисловості. Водночас комплексне наукове дослідження еволюції українсько-японських відносин протягом трьох десятиліть незалежності України залишається недостатньо представленим у вітчизняній історіографії, що актуалізує необхідність системного аналізу політичних, економічних, культурних та науково-технічних аспектів двосторонньої співпраці.

Геополітичні трансформації після 2014 р., коли Японія засудила анексію Криму та приєдналася до міжнародних санкцій проти росії, кардинально змінили характер українсько-японських відносин, надавши їм виразного безпекового виміру. Спільність позицій щодо недопустимості силової зміни державних кордонів, порушення принципів територіальної цілісності, агресивних дій авторитарних режимів створює міцний фундамент для стратегічного партнерства між Україною та Японією. Офіційна допомога розвитку від Японії Україні зросла до рекордних рівнів, перевищивши 818

мільйонів доларів США у 2023 р., що засвідчує стратегічне рішення японського керівництва підтримувати Україну у протистоянні російській агресії. Підписання десятирічної угоди про безпекове співробітництво у 2024 р. з передбаченим фінансуванням 4,5 мільярда доларів США трансформувало двосторонні відносини у комплексне стратегічне партнерство.

Метою дослідження є комплексний аналіз становлення, розвитку та трансформації українсько-японських відносин у період 1991-2024 рр. через вивчення політичних, економічних, гуманітарно-культурних і науково-технічних аспектів двосторонньої співпраці.

Для досягнення поставленої мети визначено наступні **завдання дослідження**:

1. здійснити історіографічний огляд наукових праць із проблематики українсько-японських відносин, систематизувати джерельну базу дослідження;
2. проаналізувати процес встановлення дипломатичних відносин між Україною та Японією, формування правової бази співробітництва, еволюцію політичного діалогу на різних етапах двосторонніх відносин;
3. дослідити динаміку торговельно-економічного співробітництва між Україною та Японією, структуру товарообігу, обсяги та напрямки офіційної допомоги розвитку, інвестиційну діяльність японських компаній в Україні;
4. розкрити особливості гуманітарно-культурних зв'язків між Україною та Японією через аналіз культурних обмінів, освітніх програм, взаємного впливу культур, визначити перспективи поглиблення культурної взаємодії;
5. охарактеризувати науково-технічне співробітництво між державами, виявити ключові напрямки передачі технологій, спільні дослідницькі проекти, механізми технологічного трансферу у контексті післявоєнного відновлення України.

Об'єкт дослідження – українсько-японські міждержавні відносини у період 1991–2024 рр.

Предмет дослідження – політичні, торговельно-економічні, гуманітарно-культурні та науково-технічні аспекти співробітництва між Україною та Японією на різних етапах двосторонніх відносин.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить комплексний підхід до вивчення міжнародних відносин, що поєднує історичний, політологічний, економічний аналіз двосторонньої співпраці. Історико-генетичний метод застосовано для дослідження еволюції українсько-японських відносин від встановлення дипломатичних контактів до формування стратегічного партнерства. Компаративний метод використано для порівняння різних етапів розвитку двосторонніх відносин, виявлення спільних закономірностей та специфічних особливостей взаємодії. Системний аналіз дозволив розглянути українсько-японські відносини як цілісну систему взаємопов'язаних елементів у політичній, економічній, культурній, науково-технічній сферах. Статистичний метод застосовано для аналізу кількісних показників торгівлі, інвестицій, офіційної допомоги розвитку. Метод аналізу документів використано для вивчення міжнародних угод, офіційних заяв, стратегічних документів, що регулюють двосторонні відносини.

Теоретичні основи дослідження. Теоретичною базою слугують праці українських дослідників, присвячені вивченню українсько-японських відносин та зовнішньої політики України. Л. Гордієнко проаналізувала початковий етап становлення міжнародних відносин між країнами, акцентуючи на формуванні правових засад співробітництва. Т. Лахманюк здійснила комплексне дослідження українсько-японських відносин у політичному, торговельно-економічному, науково-технічному, культурному вимірах протягом 1991-2011 років. В. Удовік у дисертаційному дослідженні розглянув японсько-українські відносини у 1991-2016 роках, виокремивши ключові етапи та особливості розвитку двосторонніх зв'язків. О. Велика розглянула українсько-японські відносини крізь призму пріоритетних

напрямків зовнішньої політики Японії. Н. Середюк проаналізувала вплив українсько-японських відносин на розвиток української держави. Роботи зазначених авторів формують історіографічну основу для подальшого дослідження проблематики з урахуванням нових реалій після 2022 року.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному дослідженні українсько-японських відносин у період 1991–2024 рр. з урахуванням їхньої трансформації внаслідок повномасштабної російської агресії проти України. Вперше здійснено систематичний аналіз усіх основних аспектів двосторонніх відносин від політичної взаємодії до науково-технічного співробітництва у контексті формування стратегічного партнерства між державами. Введено до наукового обігу новітні статистичні дані про торговельно-економічне співробітництво, обсяги офіційної допомоги розвитку, конкретні проекти технологічного трансферу в період 2022-2024 рр. Розкрито еволюцію українсько-японських відносин від обмежених контактів початку 1990-х рр. до комплексного стратегічного партнерства з виразним безпековим виміром. Визначено перспективні напрямки поглиблення співробітництва у контексті післявоєнного відновлення України та глобальних викликів міжнародної безпеки.

Практичне значення одержаних результатів визначається можливістю використання матеріалів дослідження у діяльності органів державної влади України, що відповідають за формування та реалізацію зовнішньої політики, зокрема Міністерства закордонних справ, Міністерства економіки, інших відомств, залучених до розвитку двосторонніх відносин з Японією. Результати дослідження можуть бути використані для розробки стратегічних документів, програм співробітництва, обґрунтування політичних рішень щодо поглиблення українсько-японського партнерства. Матеріали дисертації придатні для викладання навчальних дисциплін з міжнародних відносин, зовнішньої політики України, регіональних студій Азійсько-Тихоокеанського регіону у вищих навчальних закладах.

РОЗДІЛ І. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Історіографія дослідження

Дослідження українсько-японських відносин останніх трьох десятиліть становить складний і багатоаспектний напрямок сучасної історичної науки та міжнародних студій. Формування історіографічної бази відбувалося поступово, відображаючи динаміку розвитку двосторонніх зв'язків між державами та зростання наукового інтересу до азійського вектора української зовнішньої політики. Перші наукові розвідки з'явилися вже наприкінці 1990-х років, коли українські дослідники почали системно аналізувати перспективи та виклики співпраці з Японією як одним із ключових економічних та технологічних центрів світу. Початковий етап історіографічного освоєння теми характеризувався переважно описовими підходами, що було зумовлено обмеженістю емпіричного матеріалу та недостатнім розвитком теоретико-методологічного інструментарію для аналізу двосторонніх відносин між державами з різних культурних ареалів та географічно віддалених регіонів.

Історіографію дослідження, використовуючи тематичний підхід для класифікації, умовно можна розділити на три основні групи:

- перша – праці, що розглядають становлення і розвиток системи політичних відносин;
- друга – розвиток економічного співробітництва між країнами;
- третя – стосується аспекту культурно-освітнього та науково-технічного співробітництва між Україною і Японією.

Л. Гордієнко належить до першої хвилі науковців, що звернули увагу на актуальність японського напрямку української дипломатії. Дослідниця проаналізувала початковий етап становлення міжнародних відносин між країнами, акцентуючи на формуванні правових засад співробітництва та визначенні пріоритетних сфер взаємодії [10]. Праця стала одним із перших системних оглядів двосторонніх зв'язків у науковій літературі та заклала

основи для подальших досліджень проблематики. І. Мандрик та О. Іпатюк розширили аналітичне поле, запропонували комплексний підхід до вивчення основних напрямків українсько-японської співпраці, виокремили економічний, технологічний та культурно-освітній вектори взаємодії [27]. Наукові публікації початку 2000-х років відзначаються описовим характером та констатацією фактів, що відповідало загальному стану джерельної бази та обмеженості емпіричного матеріалу для глибшого теоретичного осмислення.

Ю. Костенко запропонував ширший погляд на двосторонні відносини, розглядаючи різні грані співробітництва від політичного діалогу до гуманітарних обмінів. Автор наголошував на необхідності активізації українсько-японської взаємодії та використанні японського досвіду модернізації для трансформаційних процесів в Україні [18]. Значний внесок у розробку теми зробила Т. Лахманюк, котра присвятила низку публікацій аналізу українсько-японських відносин у період з 1991 до 2011 року. Дослідниця детально розглянула політичний, торговельно-економічний та науково-технічний виміри співпраці, а також культурні та спортивні зв'язки між державами [22; 23; 24; 25; 26]. Комплексний підхід до вивчення проблематики дозволив авторці створити цілісну картину двосторонніх відносин протягом двох десятиліть незалежності України. Дослідження Т. Лахманюк вирізняються систематичністю викладу матеріалу, хронологічною послідовністю та увагою до деталей, що робить їх цінним джерелом інформації про еволюцію українсько-японських зв'язків у різних сферах.

О. Гвоздік звернув увагу на історичні передумови та сучасний стан українсько-японських міжнародних відносин, прослідкувавши еволюцію двосторонніх зв'язків від перших контактів до формування партнерської взаємодії [8]. Н. Середюк проаналізувала вплив українсько-японських відносин на розвиток української держави, акцентуючи на ролі зовнішніх партнерів у процесах національного будівництва та економічної модернізації [43; 44].

Дисертаційне дослідження В. Удовіка присвячене японсько-українським відносинам у 1991–2016 роках та стало першою спробою комплексного наукового осмислення теми на рівні кандидатської дисертації [46]. Автор детально проаналізував еволюцію політичних, економічних та культурних зв'язків, виокремивши ключові етапи та особливості розвитку двосторонніх відносин. Робота В. Удовіка відзначається широкою джерельною базою, залученням японських матеріалів та критичним аналізом досягнень і прогалин у співробітництві між державами.

О. Велика розглянула українсько-японські відносини крізь призму пріоритетних напрямків зовнішньої політики Японії, що дозволило зрозуміти місце України в системі дипломатичних та економічних інтересів азійської держави [5; 6]. А. Мошко запропонував аналіз відносин між країнами з акцентом на актуальних викликах та можливостях поглиблення співпраці [30; 50]. О. Шаповалова присвятила дослідження двадцятиріччю встановлення дипломатичних відносин між Україною та Японією, здійснивши ретроспективний огляд досягнень та проблем у двосторонній взаємодії [57]. Дослідниця звернула увагу на символічне значення ювілейних дат для активізації діалогу між державами та проведення заходів, спрямованих на поглиблення взаємного розуміння і довіри.

Окрему групу складають публікації, присвячені економічним аспектам співробітництва. М. Данилюк розглянув стратегічне партнерство суб'єктів господарювання з позицій поведінкової економіки, запропонувавши теоретичне обґрунтування механізмів взаємодії у міжнародному бізнес-середовищі [12]. Н. Крихівська дослідила формування стратегічних партнерських відносин між виробничими, освітніми та науковими структурами, що має пряме відношення до практики українсько-японської співпраці у високотехнологічних галузях [19]. А. Ходжаян здійснив теоретичне осмислення стратегічного партнерства як форми міжнародного співробітництва, виокремивши характерні риси та принципи побудови довгострокових відносин між державами [56]. Економічний вимір

двосторонніх зв'язків розглядався також крізь призму залучення інвестицій та реалізації спільних проектів, що відображено у працях з державно-приватного партнерства. Дослідження державно-приватного партнерства як механізму реалізації міжнародних проектів представлені у роботах низки науковців. М. Александрова та В. Довгалюк проаналізували застосування моделі державно-приватного партнерства у соціальній сфері [2]. Т. Королук розглянув публічно-приватне партнерство як механізм залучення інвестицій в економіку України [17]. С. Онишко звернувся до теоретико-методологічного забезпечення розбудови державно-приватного партнерства, окресливши концептуальні засади взаємодії держави та бізнесу [34]. І. Фуфалько дослідив стан імплементації державно-приватного партнерства в Україні, виявивши проблеми та перспективи розвитку [55]. Л. Шемаєва у дисертаційному дослідженні обґрунтувала роль державно-приватного партнерства як інструменту розвитку національної економіки [58]. М. Мащенко проаналізувала державно-приватне партнерство як умову забезпечення інвайронментальної безпеки, що набуває особливого значення у світлі українсько-японської співпраці після аварії на Чорнобильській АЕС [29]. Наукові розвідки з проблематики державно-приватного партнерства формують теоретичну основу для аналізу механізмів реалізації спільних українсько-японських проектів у різних галузях економіки та соціальної сфери.

Культурно-гуманітарний вимір українсько-японських відносин висвітлений у роботах, присвячених культурній дипломатії та міжцивілізаційному діалогу. В. Удовік розглянув культурну дипломатію як комунікативний міст між Україною та Японією, наголошуючи на ролі культурних обмінів у зміцненні взаєморозуміння та довіри між народами [45].

С. Павленко звернувся до історичного досвіду японської іміджевої політики, дослідивши експозицію японських товарів при японському імперському консульстві в Одесі наприкінці XIX століття як елемент формування позитивного образу країни [35]. Гуманітарні контакти та

культурні зв'язки розглядаються дослідниками як складова двосторонніх відносин, що сприяє розвитку взаємної симпатії та інтересу між українським та японським народами.

Науково-технічне співробітництво між Україною та Японією отримало відображення у публікаціях, присвячених трансферу технологій та спільним дослідницьким проектам. Ю. Іщук проаналізував проблеми розвитку Азійсько-Тихоокеанського регіону, виокремивши місце України у системі регіональної співпраці [16]. Матеріали конференцій та наукових форумів засвідчують стабільний інтерес української наукової спільноти до вивчення відносин з Японією та актуальних проблем міжнародних відносин в азійському регіоні [1]. Науковці приділяють увагу перспективам адаптації японських технологій та управлінських практик до українських реалій, аналізують можливості участі українських дослідників у японських наукових програмах.

А. Омельченко проаналізував правові засади отримання та використання міжнародної технічної допомоги в Україні, розглянувши механізми реалізації міжнародних програм підтримки [33]. Аналітичні записки та звіти державних установ містять фактичний матеріал про стан та перспективи розвитку двосторонніх відносин. Офіційні веб-сайти посольств України в Японії та Японії в Україні публікують актуальну інформацію про політичні, економічні та культурні зв'язки між державами [38; 39; 51; 52]. Документи урядових структур та дипломатичних місій формують офіційну версію розвитку двосторонніх відносин, відображають пріоритети державної політики та механізми реалізації угод між країнами.

Значну джерельну базу складають матеріали періодичних видань та засобів масової інформації. Інтерв'ю з дипломатами, публікації експертів та журналістські розслідування доповнюють наукову картину двосторонніх відносин конкретними прикладами та оцінками практиків [15; 42]. Інформаційні агентства систематично висвітлюють події у сфері українсько-японської співпраці, фіксуючи офіційні візити, підписання угод та реалізацію

спільних проєктів [60; 61]. Медійні матеріали дозволяють простежити динаміку громадської уваги до японського напрямку української зовнішньої політики, виявити резонансні події та проблемні питання, що викликають дискусії у суспільстві. Спеціалізовані дослідження присвячені окремим напрямкам співробітництва. Українсько-японська співпраця у сфері подолання наслідків ядерних катастроф отримала відображення в аналітичних матеріалах, що розглядають взаємодію по лінії Чорнобиль-Фукусіма [48]. Інформація про діяльність українсько-японського центру при Національному технічному університеті України демонструє практичну реалізацію освітніх та науково-технічних програм [36; 49]. Матеріали Міністерства економіки України та Міністерства інфраструктури України містять дані про торговельно-економічне співробітництво та проєкти відновлення [47; 53]. Галузеві дослідження розкривають специфіку співпраці у конкретних сферах, аналізують результати реалізації проєктів, визначають перспективні напрямки поглиблення взаємодії.

Культурологічні джерела включають публікації про обмін у сферах мистецтва, спорту та освіти. Матеріали про українських діячів культури в Японії та японську культурну присутність в Україні розширюють розуміння гуманітарного виміру відносин [4; 54]. Біографічні довідки та енциклопедичні видання фіксують внесок окремих особистостей у розвиток українсько-японських зв'язків [28]. Персоналізація історії двосторонніх відносин через життєві шляхи дипломатів, науковців, митців додає людський вимір абстрактним міждержавним зв'язкам.

Аналіз історіографії засвідчує поступове зростання наукового інтересу до українсько-японських відносин протягом останніх трьох десятиліть. Дослідження пройшли шлях від описових оглядів початку 1990-х років до комплексних аналітичних праць, що охоплюють політичні, економічні, культурні та безпекові аспекти двосторонньої співпраці. Тематика досліджень розширювалася відповідно до динаміки розвитку відносин між державами та актуалізації нових напрямків взаємодії. Збільшення кількості публікацій після

2014 року пов'язане зі зростанням ролі Японії як партнера України у протистоянні російській агресії та підтримці територіальної цілісності держави. Науковці почали приділяти більше уваги безпековим аспектам українсько-японського співробітництва, аналізувати позицію Токіо щодо анексії Криму та збройного конфлікту на Донбасі, досліджувати японську гуманітарну допомогу Україні.

Водночас історіографія теми демонструє певні лакуни та перспективні напрямки подальших досліджень. Недостатньо вивченими залишаються питання впливу внутрішньополітичних процесів у Японії на розвиток відносин з Україною, роль японського бізнесу у економічній співпраці, механізми прийняття рішень у сфері зовнішньої політики обох держав. Потребують глибшого аналізу культурні стереотипи та взаємні уявлення українців та японців, що формуються через освітні обміни та медіа. Перспективним напрямком є дослідження ролі України у стратегії Японії щодо Індо-Тихоокеанського регіону та європейської безпеки. Актуальною залишається проблема порівняльного аналізу моделей модернізації та можливостей адаптації японського досвіду до українських реалій.

Англомовна історіографія представлена публікаціями провідних аналітичних центрів та міжнародних організацій. Центр стратегічних та міжнародних досліджень у Вашингтоні опублікував аналіз лідерської ролі Японії у підтримці України [63]. Програма розвитку ООН підготувала матеріали про незмінну підтримку Японією України як у мирний час, так і під час війни [64]. Фонд стратегічних досліджень дослідив еволюцію ситуації в Україні та позицію Японії щодо подій 2022–2024 років [65]. Міжнародні публікації відображають глобальний вимір українсько-японських відносин, аналізують їхнє значення для світової безпеки та міжнародного правопорядку.

Українська історіографія проблеми характеризується переважанням політологічних та історичних підходів над економічними та соціокультурними дослідженнями. Політичні відносини між Україною та Японією вивчені найбільш ґрунтовно, тоді як економічні механізми співпраці, інвестиційні

процеси, технологічний трансфер потребують детальнішого аналізу. Культурна взаємодія розглядається переважно описово, без глибокого теоретичного осмислення процесів міжкультурної комунікації та формування взаємних образів. Безпекові аспекти українсько-японського співробітництва актуалізувалися лише після 2014 року і залишаються недостатньо дослідженими.

Джерельна база українських досліджень поступово розширювалася від українських та загальнодоступних міжнародних джерел до залучення японських матеріалів. Обмежений доступ до японськомовних джерел залишається проблемою для більшості українських дослідників. Мовний бар'єр перешкоджає повноцінному вивченню японських документів, наукових публікацій, медійних матеріалів. Переважна більшість українських науковців використовує японські джерела в англійських або російських перекладах, що може призводити до втрати нюансів та специфічних конотацій оригінальних текстів. Перспективи розвитку історіографії українсько-японських відносин пов'язані з поглибленням міждисциплінарних досліджень, залученням нових теоретичних підходів, розширенням джерельної бази. Актуальним є вивчення ролі недержавних акторів у розвитку двосторонніх відносин, аналіз впливу громадської дипломатії, дослідження економічних мереж та бізнес-зв'язків. Порівняльні студії українсько-японського та японсько-європейського співробітництва можуть виявити специфіку підходів Токіо до взаємодії з європейськими партнерами. Вивчення регіональних аспектів співпраці, зокрема ролі місцевих органів влади та регіональних ініціатив, збагатить розуміння багаторівневого характеру двосторонніх відносин.

1.2. Джерельна база

Джерельна база дослідження українсько-японських відносин у період 1991–2024 років характеризується значним обсягом та тематичним розмаїттям

матеріалів, що дозволяє здійснити комплексний аналіз двосторонніх зв'язків між державами [37]. Джерела походять з українських, японських та міжнародних архівів, офіційних урядових видань, дипломатичних матеріалів, наукових публікацій та медійних ресурсів. Різноманітність джерел забезпечує можливість багатостороннього висвітлення проблеми та перевірки інформації шляхом зіставлення відомостей з різних категорій документів. Джерельний корпус формувався паралельно з розвитком самих відносин, відображаючи поступове поглиблення співпраці та диверсифікацію напрямків взаємодії між Україною та Японією.

Опубліковані офіційні документи становлять фундамент джерельної бази дослідження. До них належать міжнародні договори, угоди, меморандуми про взаєморозуміння, протоколи зустрічей на вищому та високому рівнях, спільні заяви та комюніке [41]. Законодавчі акти України щодо ратифікації міжнародних угод з Японією фіксують правові основи співробітництва та відображають пріоритети державної політики у відносинах з азійською державою.

Документи Верховної Ради України містять стенограми парламентських слухань, звіти урядових делегацій та матеріали комітетів з питань зовнішньої політики, що дозволяють простежити еволюцію підходів українського політикуму до розвитку відносин з Японією. Офіційні документи відрізняються високим ступенем достовірності фактичної інформації, однак потребують критичного аналізу з огляду на їхній офіційний характер та можливе замовчування проблемних аспектів двосторонніх відносин. Офіційні матеріали міністерств та відомств обох держав представляють значний масив інформації про конкретні напрямки співробітництва. Веб-сайт Посольства України в Японії систематично публікує інформацію про політичні відносини, торговельно-економічне, науково-технічне та культурно-гуманітарне співробітництво між країнами [40; 51; 52]. Матеріали Міністерства закордонних справ України відображають офіційну позицію держави щодо розвитку двосторонніх відносин та участі Японії у міжнародних ініціативах на

підтримку України. Публікації Міністерства економіки України містять статистичні дані про обсяги торгівлі, структуру експорту та імпорту, інвестиційні проекти та перспективи економічної співпраці [47]. Відомчі матеріали характеризуються фокусом на досягненнях та позитивних аспектах співробітництва, що вимагає їхнього співставлення з іншими категоріями джерел для отримання збалансованої картини.

Сайт Посольства Японії в Україні надає доступ до офіційних матеріалів японської сторони, включаючи заяви керівництва дипломатичної місії, інформацію про програми технічної допомоги та культурні заходи [39]. Матеріали Японського агентства міжнародного співробітництва містять деталізовану інформацію про проекти допомоги Україні у різних сферах. Документи японського Міністерства закордонних справ відображають стратегічне бачення Токіо щодо відносин з Україною та місця української держави у зовнішньополітичних пріоритетах Японії. Японські офіційні джерела надають можливість зрозуміти логіку та мотивацію японської сторони у розвитку відносин з Україною, виявити пріоритети японської дипломатії на пострадянському просторі. Матеріали міжнародних організацій складають окрему групу джерел, що висвітлюють багатосторонні аспекти українсько-японської співпраці. Документи Програми розвитку ООН в Україні містять інформацію про проекти, що реалізуються за фінансової підтримки Японії [61; 64].

Звіти та аналітичні матеріали Світового банку, Європейського банку реконструкції та розвитку, Азійського банку розвитку документують участь японських фінансових інституцій у міжнародних програмах підтримки України. Публікації спеціалізованих агенцій ООН фіксують співпрацю України та Японії у рамках глобальних ініціатив з питань сталого розвитку, охорони довкілля, ядерної безпеки. Багатосторонній формат співпраці через міжнародні організації доповнює двосторонній вимір українсько-японських відносин, розширює можливості взаємодії та залучення додаткових ресурсів для реалізації спільних проектів.

Статистичні матеріали національних та міжнародних установ забезпечують емпіричну основу для аналізу динаміки торговельно-економічних відносин. Дані Державної служби статистики України відображають обсяги зовнішньої торгівлі з Японією, структуру товарообороту та географічний розподіл експортно-імпортних операцій. Статистика японського Міністерства фінансів та Організації зовнішньої торгівлі Японії містить інформацію про японські інвестиції в Україну та торговельний баланс між країнами. Бази даних міжнародних організацій дозволяють порівняти показники українсько-японської торгівлі з аналогічними даними інших країн та виявити загальні тенденції і специфічні особливості двосторонньої економічної взаємодії. Статистичні джерела вирізняються високою достовірністю кількісних показників, однак можуть містити розбіжності між українськими та японськими даними через різні методики обліку та класифікації товарів і послуг.

Аналітичні записки та доповіді державних аналітичних центрів містять експертні оцінки стану та перспектив розвитку українсько-японських відносин. Національний інститут стратегічних досліджень систематично готує аналітичні матеріали з питань співробітництва з Японією, оцінюючи можливості використання японського досвіду для модернізації української економіки та державного управління [11; 48]. Матеріали круглих столів, науково-практичних конференцій та експертних обговорень відображають різні погляди на проблемні питання двосторонніх відносин та шляхи їх вирішення. Аналітичні джерела надають інтерпретації подій та процесів, пропонують прогнози та рекомендації, формують дискурс про українсько-японські відносини у експертному середовищі та впливають на формування державної політики.

Наукові публікації у фахових виданнях становлять значну частину джерельної бази дослідження [13; 21; 32]. Статті у журналах з міжнародних відносин, історії, економіки, культурології містять аналіз окремих аспектів українсько-японської співпраці та теоретичне осмислення двосторонніх

зв'язків. Монографії та дисертаційні дослідження пропонують комплексний погляд на еволюцію відносин між державами протягом тривалих періодів. Матеріали конференцій фіксують актуальні напрямки наукових досліджень та дискусійні питання у вивченні українсько-японських відносин [1]. Наукові джерела характеризуються аналітичною глибиною, теоретичним обґрунтуванням висновків, критичним підходом до інтерпретації подій та процесів, однак можуть містити суб'єктивні оцінки та відображати певні ідеологічні або методологічні упередження авторів.

Мемуарна література та інтерв'ю з учасниками подій надають цінну інформацію про неформальні аспекти міждержавної взаємодії. Спогади українських та японських дипломатів містять деталі переговорних процесів, особливості комунікації між представниками різних культур, атмосферу двосторонніх зустрічей [15; 42]. Інтерв'ю з державними діячами, бізнесменами, науковцями, культурними діячами розкривають мотивацію учасників українсько-японського співробітництва та їхнє бачення перспектив розвитку відносин між країнами. Мемуарні джерела відзначаються суб'єктивністю оцінок, можливою ідеалізацією власної ролі у подіях, ретроспективним переосмисленням подій під впливом пізніших обставин, що вимагає критичного підходу до їхнього використання. Матеріали засобів масової інформації документують поточні події у сфері українсько-японських відносин та громадську реакцію на них. Публікації у провідних українських виданнях висвітлюють офіційні візити, підписання угод, реалізацію спільних проектів, культурні події [9; 20; 31; 59; 62]. Інформаційні агентства оперативно повідомляють про рішення урядів, заяви офіційних осіб, значущі події у двосторонніх відносинах [60]. Японські медіа відображають сприйняття подій в Україні японським суспільством та позицію японської громадськості щодо підтримки України. Медійні джерела характеризуються оперативністю, доступністю, великим обсягом фактичної інформації, однак можуть містити неточності, поверхневі інтерпретації складних питань, сенсаційні акценти заради привернення уваги аудиторії.

Документи та матеріали освітніх та наукових установ ілюструють практичну реалізацію українсько-японського співробітництва у сфері науки та освіти [49]. Інформація про діяльність Українсько-японського центру при КПП містить дані про академічні обміни, спільні дослідницькі проекти, навчальні програми для українських студентів та стажування у японських університетах і компаніях. Звіти про міжнародні наукові конференції та семінари фіксують тематику спільних досліджень та персональний склад учасників українсько-японської наукової співпраці. Матеріали університетів документують кількість студентів, що навчаються за обмінними програмами, результати спільних досліджень, публікації у співавторстві українських та японських науковців.

Матеріали культурних та громадських організацій документують розвиток гуманітарних зв'язків між народами [21; 45]. Інформація про діяльність Українсько-японського товариства, японських культурних центрів в Україні, організацій української діаспори в Японії відображає динаміку міжлюдських контактів та формування взаємного інтересу. Програми культурних заходів, фестивалів, виставок, кінопоказів свідчать про інтенсивність культурного діалогу та його тематичне наповнення [54]. Громадські організації виступають важливими акторами публічної дипломатії, сприяють формуванню позитивного іміджу країн, створюють неформальні мережі зв'язків між українцями та японцями.

Електронні ресурси та цифрові архіви розширюють можливості дослідників у доступі до джерел. Офіційні веб-сайти державних установ, міжнародних організацій, наукових інститутів, освітніх закладів забезпечують оперативний доступ до актуальної інформації та архівних матеріалів [3]. Бази даних наукових публікацій дозволяють здійснювати тематичний пошук досліджень з українсько-японських відносин та відстежувати динаміку наукового інтересу до проблематики. Цифровізація архівних фондів полегшує доступ до історичних документів, однак не всі матеріали оцифровані, і значна

частина джерел все ще доступна лише в паперовому форматі у фізичних архівах.

Англомовні джерела міжнародних аналітичних центрів надають зовнішній погляд на українсько-японські відносини. Публікації Центру стратегічних та міжнародних досліджень, Фонду стратегічних досліджень, інших провідних think tanks аналізують роль Японії у підтримці України та місце українського питання у зовнішній політиці Японії [63; 65]. Матеріали відображають сприйняття українсько-японського співробітництва міжнародним експертним середовищем та оцінку його значення для регіональної та глобальної безпеки. Міжнародні аналітичні центри володіють ресурсами для комплексних досліджень, залучають експертів різних країн, забезпечують порівняльний аналіз політики різних держав щодо України.

Візуальні джерела, включаючи фотоматеріали офіційних візитів, відеозаписи зустрічей та переговорів, телевізійні репортажі доповнюють текстові документи. Фотографії підписання угод, спільних заходів, відкриття виставок та культурних центрів фіксують символічні моменти у розвитку двосторонніх відносин. Відеоматеріали дозволяють аналізувати невербальну комунікацію, атмосферу зустрічей, риторику та стиль публічних виступів представників обох держав. Візуальні джерела надають додаткову інформацію про контекст подій, емоційний фон зустрічей, символічні жести та церемоніальні аспекти дипломатії. Джерельна база дослідження характеризується нерівномірністю за хронологічними періодами та тематичними напрямками.

Найбільш повно документованим є економічне співробітництво, особливо торговельні відносини та інвестиційна діяльність. Політичні відносини висвітлені переважно через офіційні документи та публікації у засобах масової інформації. Культурно-гуманітарне співробітництво представлене менш систематично, що пов'язано з розпорошеністю інформації по різних організаціях та установах. Науково-технічна співпраця

документована через звіти про конкретні проекти, однак комплексного огляду усіх напрямків взаємодії бракує.

Часовий розподіл джерел демонструє зростання інформаційного масиву після 2014 року, що пов'язано з активізацією японської підтримки України після початку російської агресії [53; 61]. Матеріали періоду 1991–2013 років представлені менш щільно, особливо щодо деяких аспектів співробітництва. Період після 2022 року характеризується інтенсивним накопиченням джерел про гуманітарну допомогу Японії, підтримку процесів відновлення України, позицію Токіо щодо російсько-українського конфлікту. Хронологічна нерівномірність джерельної бази відображає динаміку самих двосторонніх відносин, інтенсивність яких зростала з часом та особливо посилилася після 2014 та 2022 років. Мовний склад джерел включає документи українською, японською, англійською мовами. Більшість офіційних документів існують у перекладах, що дозволяє здійснювати порівняльний аналіз формулювань та виявляти можливі розбіжності у тлумаченні положень угод. Наукові публікації українських дослідників переважно україномовні, тоді як міжнародні аналітичні центри публікують матеріали англійською мовою. Японські джерела доступні здебільшого у перекладах або через англійськомовні резюме та аналітичні огляди. Обмежений доступ до японськомовних джерел залишається проблемою для українських дослідників через мовний бар'єр та недостатню кількість перекладів японських матеріалів українською мовою.

Критичний аналіз джерел передбачає врахування походження матеріалів, цілей їх створення, можливих упереджень авторів. Офіційні документи відображають позиції держав та укладені компроміси, але не завжди розкривають реальні мотиви та закулісні переговори. Матеріали засобів масової інформації схильні до сенсаційності та спрощення складних питань. Наукові публікації потребують перевірки методології досліджень та обґрунтованості висновків.

Мемуари та інтерв'ю можуть містити суб'єктивні оцінки та ретроспективні спотворення подій. Кожна категорія джерел має свої сильні

сторони та обмеження, що вимагає комплексного підходу до формування емпіричної бази дослідження.

Порівняння даних з різних категорій джерел дозволяє виявити об'єктивну картину розвитку українсько-японських відносин. Статистичні дані верифікуються шляхом зіставлення інформації з українських та японських офіційних джерел. Оцінки експертів співставляються з фактичним перебігом подій та результатами реалізації проектів. Офіційна риторика порівнюється з практичними діями та конкретними рішеннями урядів обох держав. Медійні повідомлення перевіряються через офіційні джерела та наукові публікації. Методологія перехресної верифікації забезпечує достовірність висновків дослідження.

Архівні матеріали становлять потенційно цінну категорію джерел, однак їхній доступ обмежений правилами секретності та часовими обмеженнями на розсекречування документів. Документи Міністерства закордонних справ України та інших відомств, пов'язані з розвитком відносин з Японією, поступово відкриваються для дослідників після закінчення термінів секретності. Архівні фонди містять дипломатичне листування, аналітичні записки, протоколи переговорів, внутрішні доповіді, що розкривають механізми прийняття рішень та реальну мотивацію дій офіційних осіб. Розширення доступу до архівних джерел у майбутньому дозволить поглибити розуміння українсько-японських відносин та переглянути деякі усталені інтерпретації подій.

Джерельна база дослідження українсько-японських відносин у 1991–2024 роках є достатньо репрезентативною для здійснення комплексного наукового аналізу. Різноманітність джерел за походженням, типом, тематичним спрямуванням забезпечує можливість багатостороннього висвітлення проблеми та формулювання обґрунтованих висновків про характер, динаміку, результати та перспективи двосторонніх відносин між Україною та Японією. Подальше накопичення джерел, розсекречування архівних документів, публікація нових наукових досліджень розширюватимуть емпіричну базу для

вивчення теми та створюватимуть можливості для нових інтерпретацій та узагальнень.

1.3 Теоретично-методологічні засади

Методологічну основу дослідження становить комплексний підхід до вивчення міжнародних відносин, що поєднує історичний, політологічний, економічний аналіз двосторонньої співпраці. Історико-генетичний метод застосовано для дослідження еволюції українсько-японських відносин від встановлення дипломатичних контактів до формування стратегічного партнерства. Компаративний метод використано для порівняння різних етапів розвитку двосторонніх відносин, виявлення спільних закономірностей та специфічних особливостей взаємодії. Системний аналіз дозволив розглянути українсько-японські відносини як цілісну систему взаємопов'язаних елементів у політичній, економічній, культурній, науково-технічній сферах. Хронологічний метод забезпечив послідовний виклад подій та процесів у двосторонніх відносинах протягом 1991–2024 років, що дозволило простежити динаміку співробітництва та виявити переломні моменти у розвитку українсько-японської взаємодії. Проблемно-хронологічний підхід використано для аналізу окремих напрямків співробітництва в їхньому історичному розвитку, зокрема торговельно-економічного, науково-технічного, культурно-гуманітарного та політичного вимірів двосторонніх відносин. Статистичний метод застосовано для аналізу кількісних показників торгівлі, інвестицій, офіційної допомоги розвитку, що дозволило виявити тенденції економічної співпраці та оцінити масштаби фінансової підтримки України з боку Японії. Метод аналізу документів використано для вивчення міжнародних угод, офіційних заяв, стратегічних документів, що регулюють двосторонні відносини, зокрема законодавчих актів про ратифікацію угод, офіційних матеріалів дипломатичних місій та урядових структур [46].

Біографічний метод залучено для аналізу внеску окремих особистостей у розвиток українсько-японських зв'язків, зокрема дипломатів, культурних діячів та науковців, що сприяли поглибленню взаєморозуміння між народами. Метод контент-аналізу застосовано для дослідження медійних матеріалів, що висвітлюють українсько-японські відносини, виявлення домінуючих тем та оцінок у публічному дискурсі про двостороннє співробітництво. Ретроспективний аналіз дозволив оцінити історичний досвід українсько-японської взаємодії та визначити його значення для формування сучасної моделі двосторонніх відносин.

Прогностичний метод використано для окреслення перспектив подальшого розвитку співробітництва між Україною та Японією на основі аналізу наявних тенденцій та потенційних можливостей поглиблення партнерства. Структурно-функціональний аналіз застосовано для вивчення механізмів функціонування двосторонніх інституцій співробітництва, ролі різних акторів у розвитку українсько-японських відносин, взаємозв'язку між окремими напрямками взаємодії [12].

Теоретичну основу дослідження становлять концепції стратегічного партнерства як форми міжнародного співробітництва, державно-приватного партнерства як механізму реалізації спільних проєктів, культурної дипломатії як інструменту зміцнення міждержавних відносин. Залучено теоретичні напрацювання щодо правових засад міжнародної технічної допомоги, формування стратегічних партнерських відносин між різними секторами економіки, ролі Азійсько-Тихоокеанського регіону у системі міжнародних відносин. Методологічний інструментарій теорії міжнародних відносин дозволив проаналізувати мотивацію акторів, динаміку двосторонньої взаємодії, вплив зовнішніх факторів на розвиток українсько-японського співробітництва. Концептуальні підходи реалізму застосовано для аналізу національних інтересів обох держав у розвитку двосторонніх відносин, ролі геополітичних факторів у формуванні зовнішньополітичних пріоритетів [56].

Ліберальний інституціоналізм використано для дослідження ролі міжнародних організацій, двосторонніх інституцій, договірно-правової бази у розвитку українсько-японської співпраці. Конструктивістські підходи залучено для аналізу формування взаємних образів, ролі культурних стереотипів, значення публічної дипломатії у зміцненні двосторонніх відносин. Теорія взаємозалежності застосована для вивчення економічних зв'язків між державами, торговельних відносин, інвестиційної співпраці. Концепція м'якої сили використана для аналізу культурної дипломатії, освітніх обмінів, гуманітарної взаємодії як інструментів зовнішньої політики обох держав. Дослідження спирається на широку джерельну базу, що включає офіційні документи дипломатичних місій, аналітичні записки державних установ, матеріали міжнародних організацій, наукові публікації вітчизняних дослідників, матеріали конференцій та наукових форумів, інформаційні ресурси засобів масової інформації, англомовні публікації провідних міжнародних аналітичних центрів [63].

Комплексне використання різнотипних джерел забезпечило об'єктивність та всебічність дослідження українсько-японських відносин у зазначений період. Методологічний плюралізм, застосований у дослідженні, дозволив уникнути однобічності у висвітленні проблеми та забезпечити багатовимірний аналіз українсько-японських відносин у їхньому політичному, економічному, культурному, безпековому вимірах протягом трьох десятиліть незалежності України.

РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК СИСТЕМИ ПОЛІТИЧНИХ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА ЯПОНІЇ

Проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року відкрило новий етап у міжнародних відносинах молодій державі, коли перед українською дипломатією постало завдання налагодження діалогу з провідними світовими акторами та регіональними центрами сили. Японія як одна з найрозвиненіших економік світу та впливовий гравець у системі міжнародних відносин Азійсько-Тихоокеанського регіону розглядалася українським керівництвом як перспективний партнер для економічної модернізації, технологічного оновлення та інтеграції до глобальних господарських структур.

Водночас для Токіо Україна представляла інтерес як держава з потужним науково-технічним потенціалом, розвиненою промисловістю, значними природними ресурсами та стратегічним географічним положенням на перетині європейських та євразійських комунікаційних маршрутів. Встановлення дипломатичних відносин між двома державами відбулося 26 січня 1992 року, коли Японія визнала незалежність України та офіційно заявила про готовність розвивати двосторонню співпрацю на принципах взаємної поваги, рівноправності та взаємовигідності [13].

Початковий етап формування українсько-японських відносин характеризувався інституційним будівництвом дипломатичної інфраструктури та створенням організаційних механізмів для регулярного політичного діалогу. Україна відкрила своє посольство в Токіо у березні 1993 року, що стало матеріалізацією намірів українського керівництва розвивати активні зв'язки з азійською державою [38]. Японія відкрила своє дипломатичне представництво в Києві у грудні 1993 року, призначивши надзвичайного і повноважного посла та сформувавши повноцінну дипломатичну місію [39]. Створення посольств забезпечило інституційну основу для систематичної взаємодії на різних рівнях, від консульських послуг до координації політичних позицій у міжнародних організаціях. Дипломатичні місії стали центрами

інформаційно-аналітичної роботи, вивчення особливостей внутрішньополітичного та економічного розвитку партнерської держави, сприяння торговельно-економічним контактам між суб'єктами господарювання обох країн.

Перші офіційні візити на вищому та високому рівнях заклали фундамент для розвитку політичного діалогу між Україною та Японією. Міністр закордонних справ України А. Зленко здійснив візит до Японії у квітні 1993 року, під час якого відбулися переговори з японським керівництвом про перспективи двосторонньої співпраці та міжнародні питання [10]. Візит ознаменувався підписанням низки документів про наміри розвивати співробітництво у політичній, економічній, науково-технічній та культурній сферах. Японська сторона висловила зацікавленість у стабільності та демократичному розвитку України, підтримала процеси ринкової трансформації української економіки, запропонувала технічну допомогу для реалізації реформ. Українська делегація презентувала потенціал держави для міжнародної співпраці, окреслила пріоритетні напрямки, де японський досвід та технології могли б бути корисними для модернізації українського господарства.

Правова база двосторонніх відносин формувалася поступово через підписання міжурядових угод, меморандумів про взаєморозуміння та галузевих протоколів про співпрацю. Угода між Урядом України та Урядом Японії про сприяння та взаємний захист інвестицій, підписана 5 лютого 2015 року та ратифікована Верховною Радою України 3 червня 2015 року, стала ключовим документом для розвитку економічної співпраці між державами [41]. Документ встановив гарантії захисту японських інвестицій в Україні, визначив механізми врегулювання інвестиційних спорів, створив сприятливі умови для залучення японського капіталу до української економіки. Ратифікація угоди свідчила про намір українського керівництва інтенсифікувати економічну взаємодію з Японією та використати японські

технології і фінансові ресурси для модернізації промислового комплексу держави.

Політичний діалог між Україною та Японією розвивався через регулярні двосторонні консультації на рівні міністерств закордонних справ, політичні консультації між керівниками дипломатичних відомств, обмін делегаціями законодавців та представників виконавчої влади. Формат політичних консультацій дозволяв обговорювати широкий спектр питань від двосторонньої співпраці до координації позицій у міжнародних організаціях та щодо глобальних викликів. Українська та японська сторони консультувалися з питань роззброєння, нерозповсюдження зброї масового знищення, протидії тероризму, врегулювання регіональних конфліктів. Японія підтримала денуклеаризацію України, схвально оцінила рішення українського керівництва відмовитися від ядерної зброї та приєднатися до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї як неядерна держава [37]. Участь обох держав у міжнародних організаціях створювала додаткові можливості для координації зовнішньополітичних позицій та взаємної підтримки ініціатив на глобальному рівні. Україна та Японія співпрацювали у рамках Організації Об'єднаних Націй, підтримуючи реформу Ради Безпеки ООН, ініціативи щодо зміцнення міжнародного миру та безпеки, програми сталого розвитку. Японія неодноразово підтримувала кандидатуру України на виборах до непостійних членів Ради Безпеки ООН, голосувала за українські резолюції у Генеральній Асамблеї ООН з питань прав людини та гуманітарного права. Україна підтримала прагнення Японії стати постійним членом реформованої Ради Безпеки ООН, визнаючи внесок японської держави у підтримку міжнародного миру, глобального розвитку та гуманітарної допомоги країнам, що розвиваються [52].

Візит Президента України Л. Кучми до Японії у січні 2001 року став переломним моментом у розвитку двосторонніх відносин, підніславши їх на якісно новий рівень стратегічного партнерства. Під час візиту відбулися переговори з Прем'єр-міністром Японії, Імператором Японії, головами обох

палат парламенту, представниками японського бізнесу [18]. Сторони обговорили широкий спектр питань двосторонньої співпраці, міжнародної безпеки, економічної взаємодії, культурних обмінів. Підписано низку документів про співробітництво у галузі науки, технологій, культури, освіти. Японська сторона оголосила про виділення кредитної лінії для підтримки українських реформ, запропонувала технічну допомогу у сфері енергоефективності, екології, сільського господарства. Українська делегація презентувала інвестиційні можливості держави, запросила японські компанії до участі у приватизаційних проектах, створенні спільних підприємств, реалізації інфраструктурних проектів.

Період після помаранчевої революції 2004 року характеризувався інтенсифікацією українсько-японських політичних контактів на тлі демократичних перетворень в Україні. Японія схвально оцінила мирне врегулювання політичної кризи в Україні, підтримала прагнення українського суспільства до демократії, верховенства права, європейської інтеграції [43]. Візит Президента України В. Ющенка до Японії у травні 2007 року засвідчив високий рівень довіри між державами та готовність поглиблювати співпрацю у всіх сферах двосторонніх відносин [15].

Під час зустрічей з японським керівництвом обговорювалися питання розширення торговельно-економічної співпраці, залучення японських інвестицій в українську економіку, використання японського досвіду реформування державного управління та місцевого самоврядування. Японська сторона висловила готовність надати Україні підтримку у підготовці до проведення футбольного чемпіонату Євро-2012, поділитися досвідом організації масштабних спортивних заходів.

Анексія Автономної Республіки Крим Російською федерацією у березні 2014 року та початок збройного конфлікту на Донбасі кардинально змінили характер українсько-японських відносин, надавши їм виразного безпекового виміру. Японія рішуче засудила порушення Росією територіальної цілісності України, визнала незаконною анексію Криму, приєдналася до міжнародних

санкцій проти російської федерації [44]. Токіо послідовно підтримував територіальну цілісність та суверенітет України у межах міжнародно визнаних кордонів, голосував за резолюції Генеральної Асамблеї ООН, що засуджували дії росії в Україні, відмовився визнавати результати незаконних референдумів на тимчасово окупованих територіях. Японська позиція щодо України формувалася не лише з міркувань підтримки міжнародного права та принципів Статуту ООН, але й з огляду на власні територіальні суперечки з російською федерацією щодо південних Курильських островів, що створювало спільність інтересів між Україною та Японією у протидії ревізійній політиці Москви.

Японія стала одним із найбільших донорів гуманітарної та фінансової допомоги Україні після 2014 року, виділивши сотні мільйонів доларів на підтримку внутрішньо переміщених осіб, відновлення зруйнованої інфраструктури, реформування економіки [53]. Програма розвитку ООН за підтримки Японії реалізувала численні проекти у східних регіонах України, спрямовані на відбудову житла, шкіл, лікарень, водопровідних та електричних мереж.

Японська технічна допомога охопила сфери державного управління, енергоефективності, розвитку малого та середнього бізнесу, професійної освіти. Токіо надав кредитні лінії для підтримки платіжного балансу України, фінансування критичного імпорту, реалізації інфраструктурних проектів. Обсяги японської допомоги зростали з року в р., відображаючи стратегічне рішення японського керівництва підтримувати Україну у протистоянні російській агресії та здійсненні внутрішніх реформ. Візит Прем'єр-міністра України В. Гройсмана до Японії у квітні 2017 року сприяв активізації економічного виміру двосторонніх відносин та залученню японського бізнесу до участі у приватизації та реалізації інфраструктурних проектів в Україні [26]. Під час візиту проведено бізнес-форум за участю представників понад ста японських компаній, що проявили інтерес до українського ринку. Обговорювалися можливості співпраці у сферах енергетики, транспортної

інфраструктури, агропромислового комплексу, інформаційних технологій. Японські компанії висловили зацікавленість у приватизації українських портів, аеропортів, енергетичних активів за умови забезпечення правової визначеності, захисту інвестицій, прозорості процедур. Українська сторона презентувала реформи у сфері дерегуляції економіки, боротьби з корупцією, судової системи, що мали створити сприятливіший інвестиційний клімат для іноземних інвесторів.

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну 24 лютого 2022 року викликало рішучу реакцію Японії, котра засудила неспровоковану та невиправдану агресію росії проти України. Токіо приєднався до жорстких економічних санкцій проти російської федерації, заморозив активи російських фізичних та юридичних осіб, заборонив експорт до росії технологій подвійного призначення, обмежив фінансові операції з російськими банками [63]. Японія надала Україні масштабну гуманітарну допомогу, включаючи медичне обладнання, генератори, засоби індивідуального захисту, продукти харчування, одяг для цивільного населення та внутрішньо переміщених осіб. Токіо виділив сотні мільйонів доларів на підтримку України через міжнародні фінансові організації, двосторонні канали, неурядові організації. Японський уряд організував евакуацію українських біженців до Японії, спростив візовий режим для українських громадян, забезпечив фінансову та соціальну підтримку українцям, котрі знайшли тимчасовий притулок на японській території.

Міжнародна солідарність Японії з Україною проявилася у активній дипломатичній підтримці на глобальних форумах та у двосторонніх контактах з іншими державами. Японське керівництво систематично піднімало українське питання на зустрічах Групи семи, самітах Великої двадцятки, форумах Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва, засіданнях Асоціації держав Південно-Східної Азії [64]. Токіо використовував свій вплив у регіоні для формування широкої міжнародної коаліції на підтримку України, переконував азійські держави приєднатися до санкцій

проти російської федерації, закликав дотримуватися принципів територіальної цілісності та невтручання у внутрішні справи суверенних держав. Японія проголосувала за всі резолюції Генеральної Асамблеї ООН, що засуджували російську агресію проти України, підтримала створення міжнародних механізмів розслідування воєнних злочинів в Україні, виступила за притягнення до відповідальності осіб, винних у грубих порушеннях міжнародного гуманітарного права.

Візит Президента України В. Зеленського до Японії у травні 2023 року на саміт Групи семи в Хіросімі став символічним проявом стратегічного партнерства між Україною та Японією. Участь українського лідера у найважливішому міжнародному форумі провідних демократій світу засвідчила міжнародну підтримку України та визнання справедливості української боротьби проти агресора [62]. Під час візиту відбулися двосторонні зустрічі з Прем'єр-міністром Японії, лідерами країн Групи семи, керівниками міжнародних організацій.

Обговорювалися питання військової підтримки України, фінансової допомоги, постачання гуманітарних вантажів, участі Японії у майбутньому відновленні України. Японська сторона оголосила про додаткові пакети допомоги Україні, включаючи фінансування проектів у енергетичному секторі, розмінування територій, відновлення соціальної інфраструктури. Символічне значення мала локація зустрічі у Хіросімі, місті, що пережило атомне бомбардування у 1945 році, що створювало паралелі між японським та українським досвідом страждань від війни і підкреслювало важливість боротьби за мир та міжнародний правопорядок. Японія продовжує нарощувати підтримку України у 2024 році, виділяючи додаткові кошти на гуманітарну допомогу, відновлення інфраструктури, підтримку енергетичного сектору. Уряд Японії виділив 95 мільйонів доларів на відновлення України, спрямувавши кошти на проекти у сферах енергетики, водопостачання, охорони здоров'я, освіти [61]. Програма розвитку ООН за підтримки Японії реалізує численні проекти по всій території України, від відновлення

зруйнованих шкіл та лікарень до забезпечення постраждалих громад генераторами та обігрівачами. Японські компанії проявляють інтерес до участі у майбутньому відновленні України, вивчають можливості інвестування у відбудову транспортної інфраструктури, енергетичних об'єктів, промислових підприємств. Токіо розглядає участь у відновленні України не лише як гуманітарний обов'язок, але й як економічну можливість для японського бізнесу та інструмент зміцнення стратегічних зв'язків між державами на довгострокову перспективу.

Політичні відносини між Україною та Японією еволюціонували від встановлення базових дипломатичних контактів на початку 1990-х років до стратегічного партнерства, ґрунтованого на спільних цінностях демократії, верховенства права, поваги до міжнародного права та територіальної цілісності держав [51]. Траєкторія розвитку двосторонніх відносин відображає зростання взаємного довіри, поглиблення політичного діалогу, розширення сфер співпраці від економіки та культури до безпеки та оборони. Російська агресія проти України стала каталізатором трансформації українсько-японських відносин, надавши їм стратегічного виміру та змістивши акценти з економічного співробітництва на безпекову взаємодію та політичну солідарність. Спільність позицій щодо необхідності дотримання принципів міжнародного права, протидії ревізіонізму та агресивним діям авторитарних режимів створює міцний фундамент для подальшого розвитку українсько-японського стратегічного партнерства у наступні десятиліття.

Інституційна архітектура українсько-японських політичних відносин включає регулярні консультації на рівні міністерств закордонних справ, міжпарламентську співпрацю, координацію позицій у міжнародних організаціях. Формат політичних консультацій між заступниками міністрів закордонних справ відбувається щорічно, забезпечуючи системний діалог з широкого кола питань двосторонньої та багатосторонньої співпраці. Міжпарламентська група дружби Україна-Японія у Верховній Раді України та аналогічна група у японському парламенті сприяють розвитку законодавчого

діалогу, обміну досвідом парламентаризму, координації позицій з міжнародних питань. Обмін парламентськими делегаціями дозволяє законодавцям обох країн краще розуміти внутрішньополітичні процеси у партнерській державі, особливості законодавчої роботи, механізми парламентського контролю над виконавчою владою.

Координація українсько-японських позицій у міжнародних організаціях охоплює широкий спектр глобальних питань від миру та безпеки до прав людини та сталого розвитку. Україна та Японія голосують узгоджено з більшістю резолюцій Генеральної Асамблеї ООН, підтримують міжнародні ініціативи з роззброєння, нерозповсюдження зброї масового знищення, боротьби зі зміною клімату. Обидві держави є членами численних міжнародних конвенцій та договорів, що регулюють різні аспекти міжнародних відносин, співпрацюють у рамках спеціалізованих агенцій ООН, регіональних організацій безпеки та співробітництва. Японія підтримала українські ініціативи з питань Криму та Донбасу у міжнародних організаціях, включаючи резолюції Генеральної Асамблеї ООН про ситуацію з правами людини на тимчасово окупованих територіях, мілітаризацію Чорного та Азовського морів, судноплавство у Керченській протоці. Культурно-гуманітарний вимір українсько-японських політичних відносин відіграє роль «м'якої сили», сприяючи формуванню позитивного іміджу держав та зміцненню взаємної довіри між народами. Програми культурних обмінів, виставки, фестивалі, презентації національної культури знайомлять громадян обох країн з історією, традиціями, мистецтвом партнерської держави [21].

Японська культура користується значною популярністю в Україні, що проявляється через інтерес до японської анімації, кінематографу, літератури, кухні, традиційних мистецтв. Українська культура поступово стає відомішою у Японії завдяки гастролям українських музичних колективів, виставкам образотворчого мистецтва, презентаціям української літератури у японських перекладах. Дні японської культури в Україні та українські культурні заходи

у Японії сприяють поглибленню взаєморозуміння між народами, руйнуванню стереотипів, формуванню об'єктивних уявлень про партнерську державу.

Освітні обміни між Україною та Японією створюють довгострокову основу для розвитку двосторонніх відносин через підготовку фахівців з глибоким знанням мови, культури, суспільно-політичних реалій партнерської країни. Програма стипендій японського уряду дозволяє українським студентам здобувати вищу освіту у провідних японських університетах, проходити мовну підготовку, досліджувати різні аспекти японського суспільства [49]. Українсько-японський центр при Національному технічному університеті України проводить мовні курси, культурні заходи, сприяє академічним обмінам між українськими та японськими університетами. Випускники японських університетів, котрі повертаються до України, стають природним містком між двома державами, носіями знань про Японію, провідниками японського досвіду у різних сферах професійної діяльності. Аналогічно українські викладачі та дослідники, котрі працюють у японських навчальних закладах, представляють Україну у японському академічному середовищі, сприяють розвитку україністики у Японії.

Медійний вимір українсько-японських відносин характеризується зростанням взаємного інтересу, особливо після 2014 та 2022 років, коли українське питання стало регулярно висвітлюватися у японських засобах масової інформації. Японські медіа активно висвітлюють події в Україні, публікують репортажі з місць бойових дій, інтерв'ю з українськими політиками та військовими, аналітичні матеріали про перебіг російсько-українського конфлікту [64]. Українські медіа також приділяють увагу японській підтримці України, публікують матеріали про японську гуманітарну допомогу, позицію Токіо щодо російської агресії, внесок Японії у міжнародні зусилля з підтримки української державності. Медійне висвітлення формує громадську думку в обох країнах, впливає на ставлення суспільства до двосторонніх відносин, створює інформаційний фон для політичних рішень керівництва держав.

Неурядові організації та громадянське суспільство відіграють зростаючу роль у розвитку українсько-японських зв'язків, доповнюючи офіційну дипломатію народною дипломатією та ініціативами знизу. Українсько-японське товариство, японські культурні центри в Україні, організації української діаспори у Японії організують культурні події, освітні програми, благодійні акції, спрямовані на зміцнення зв'язків між народами [45]. Японські неурядові організації надають гуманітарну допомогу Україні, реалізують проекти розвитку у сферах освіти, охорони здоров'я, соціального захисту вразливих категорій населення. Волонтерські ініціативи, краудфандингові кампанії, програми прийому українських біженців у японських сім'ях демонструють солідарність японського суспільства з Україною на рівні міжлюдських контактів.

Бізнес-спільнота обох країн формує економічне підґрунтя політичних відносин через торговельні зв'язки, інвестиційні проекти, створення спільних підприємств. Українсько-японська ділова рада, торговельно-промислові палати, галузеві бізнес-асоціації сприяють розвитку економічної співпраці, організують бізнес-місії, інвестиційні форуми, виставки товарів та послуг. Японські компанії проявляють інтерес до українського ринку, вивчають можливості інвестування у різні галузі української економіки від агропромислового комплексу до інформаційних технологій. Українські підприємства прагнуть налагодити експорт до Японії, залучити японські технології для модернізації виробництва, встановити кооперацію з японськими партнерами у високотехнологічних секторах.

Наукова співпраця між Україною та Японією охоплює спільні дослідження у сферах фізики, хімії, біології, медицини, інженерних наук. Українські та японські науковці публікують статті у співавторстві, беруть участь у міжнародних конференціях, реалізують спільні дослідницькі проекти за грантової підтримки наукових фондів обох країн [32]. Особливу увагу приділено співпраці у сфері подолання наслідків ядерних аварій, де досвід України після Чорнобильської катастрофи та Японії після аварії на Фукусімі

створює основу для обміну знаннями, технологіями, практиками радіаційного моніторингу та реабілітації постраждалих територій [48]. Наукові установи обох країн співпрацюють у рамках міжнародних дослідницьких мереж, обмінюються науковцями для стажувань та спільних експериментів, організовують літні школи та воркшопи для молодих дослідників.

Спортивна дипломатія доповнює політичні відносини між Україною та Японією, створюючи платформи для взаємодії спортсменів, тренерів, спортивних організацій обох держав. Участь українських спортсменів у міжнародних змаганнях у Японії, включаючи Олімпійські ігри у Токіо 2020 року, спільні тренувальні збори, обмін досвідом у різних видах спорту сприяють розвитку міжлюдських контактів [25]. Японія підтримала підготовку України до проведення футбольного чемпіонату Євро-2012, надала технічну допомогу у сфері спортивної інфраструктури, організації масових спортивних заходів. Українські та японські спортивні федерації підтримують регулярні контакти, обмінюються делегаціями, організовують спільні змагання та фестивалі.

Перспективи розвитку політичних відносин між Україною та Японією визначаються спільними стратегічними інтересами у підтримці міжнародного правопорядку, протидії агресивній поведінці авторитарних режимів, зміцненні глобальної безпеки. Україна розглядає Японію як стратегічного партнера у Азійсько-Тихоокеанському регіоні, важливого донора міжнародної допомоги, джерело технологій та інвестицій для післявоєнного відновлення. Японія бачить у стабільній, демократичній, проспераційній Україні партнера у протидії спробам ревізії післявоєнного міжнародного порядку, сполучну ланку між Європою та Азією, важливий ринок для японських товарів та інвестицій. Поглиблення стратегічного партнерства між Україною та Японією сприятиме зміцненню демократичних цінностей у світі, підтриманню верховенства міжнародного права, формуванню коаліції держав, котрі протистоять агресії та захищають принципи територіальної цілісності і суверенітету.

Таким чином, становлення і розвиток системи політичних міждержавних відносін України та Японії у період 1991–2024 рр. демонструє еволюцію від базового дипломатичного визнання до стратегічного партнерства, заснованого на спільних цінностях і взаємних інтересах. Траєкторія розвитку двосторонніх відносин відображає здатність обох держав адаптуватися до змін міжнародного середовища, знаходити нові сфери співпраці, поглиблювати взаємну довіру навіть за складних геополітичних обставин. Російська агресія проти України стала каталізатором якісної трансформації українсько-японських відносин, надавши їм виразного безпекового виміру та продемонструвавши готовність Японії підтримувати Україну не лише словами, але й конкретними діями у вигляді гуманітарної допомоги, фінансової підтримки, дипломатичної солідарності на міжнародній арені. Подальший розвиток українсько-японського стратегічного партнерства залежатиме від здатності обох держав реалізувати потенціал співпраці у економічній, технологічній, безпековій сферах, використати можливості післявоєнного відновлення України для створення довгострокових інвестиційних проектів, науково-технічних альянсів, культурно-гуманітарних мереж, котрі зміцнюватимуть зв'язки між державами та народами на багато десятиліть вперед.

РОЗДІЛ 3. ТОРГІВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО МІЖ УКРАЇНОЮ І ЯПОНСЬКОЮ ДЕРЖАВОЮ

3.1. Аналіз досвіду українсько-японської економічної співпраці.

Торгівельно-економічні відносини між Україною та Японією розвивалися нерівномірно протягом трьох десятиліть незалежності української держави, відображаючи як внутрішні трансформаційні процеси в обох країнах, так і зовнішні геополітичні та економічні виклики глобального масштабу. Початковий етап економічної взаємодії у 1990-х роках характеризувався обмеженими обсягами торгівлі, що пояснювалося географічною віддаленістю держав, недостатнім знанням бізнес-середовищ партнерських країн, відсутністю розвиненої правової бази для захисту інвестицій та складнощами логістики товаропотоків між Європою та Азією. Товарообіг між Україною та Японією у перші рр. після встановлення дипломатичних відносин не перевищував ста мільйонів доларів США на р., що становило мізерну частку у зовнішньоторговельних оборотах обох держав [40]. Структура української експортної пропозиції складалася переважно з сировинних товарів та продукції первинної переробки, тоді як японський експорт до України включав автомобілі, промислове обладнання, електроніку, високотехнологічну продукцію. Асиметрична структура торгівлі відображала різний рівень економічного розвитку та технологічної спроможності держав, створювала передумови для формування моделі торгівлі, характерної для відносин між розвиненою індустріальною країною та державою з транзитною економікою.

Економічна криза 1990-х років в Україні, пов'язана з розривом господарських зв'язків після розпаду Радянського Союзу, падінням промислового виробництва, гіперінфляцією та нестабільністю національної валюти, негативно впливала на привабливість української економіки для японських інвесторів та торговельних партнерів. Японські компанії обережно

ставилися до можливостей інвестування в Україну через високі політичні та економічні ризики, недосконалість законодавства, корупцію, відсутність прозорих процедур ведення бізнесу. Водночас український бізнес мав обмежені можливості для експорту до Японії через жорсткі технічні стандарти, санітарні норми, вимоги до якості продукції, що перевищували можливості більшості українських виробників у перехідний період економічної трансформації. Географічна віддаленість збільшувала транспортні витрати та час доставки товарів, що робило українську продукцію менш конкурентоспроможною порівняно з альтернативними постачальниками з азійського регіону чи європейських держав.

Період економічного зростання в Україні у 2000-2008 роках створив сприятливіші умови для розвитку торгівельно-економічної співпраці з Японією. Стабілізація макроекономічної ситуації, зростання валового внутрішнього продукту, підвищення купівельної спроможності населення, розвиток банківської системи та фондового ринку привернули увагу іноземних інвесторів до українського ринку [22].

Товарообіг між Україною та Японією зростав, хоча залишався скромним порівняно з торгівлею України з європейськими партнерами чи Росією. Японські автомобілі посіли значну частку на українському ринку, особливо у сегменті вживаних транспортних засобів, що імпортувалися через треті країни. Українські металургійні підприємства, хімічні заводи, сільськогосподарські виробники шукали можливості збільшення експорту до Японії, однак стикалися з жорсткою конкуренцією від традиційних постачальників японського ринку та необхідністю відповідати високим стандартам якості.

Глобальна фінансово-економічна криза 2008-2009 років болісно вдарила по українській економіці, спричинивши різке падіння промислового виробництва, девальвацію національної валюти, банківську кризу, зростання безробіття. Торгівля між Україною та Японією скоротилася разом із загальним

падінням світової торгівлі, відновлення відбувалося повільно та нерівномірно. Японська економіка також зазнала негативного впливу глобальної кризи, що обмежувало можливості японських компаній для зовнішньоекономічної експансії та інвестування у ризикові ринки. Землетрус та аварія на атомній електростанції Фукусіма у березні 2011 року створили додаткові виклики для японської економіки, переорієнтували увагу японського уряду та бізнесу на внутрішні проблеми відновлення та забезпечення енергетичної безпеки [48].

Політична криза в Україні 2013-2014 років, Революція Гідності, анексія Криму російською федерацією та початок збройного конфлікту на Донбасі радикально змінили економічну ситуацію та умови для ведення бізнесу. Українська економіка впала у глибоку рецесію, втративши значну частину промислового потенціалу через окупацію та руйнування підприємств на сході країни, розрив господарських зв'язків з Росією, девальвацію гривні, інфляцію та відтік капіталу. Водночас геополітичні зміни створили нові можливості для розвитку українсько-японських економічних відносин на тлі спільної позиції щодо недопустимості силової зміни кордонів та порушення територіальної цілісності держав. Японія оголосила про виділення значної фінансової допомоги Україні для підтримки економічних реформ, гуманітарних потреб, відновлення інфраструктури [53]. Офіційна допомога розвитку від Японії Україні зросла до рекордних рівнів, перетворивши Токіо на одного з найбільших двосторонніх донорів міжнародної підтримки української держави.

Підписання Угоди між Урядом України та Урядом Японії про сприяння та взаємний захист інвестицій у 2015 році створило правову основу для активізації японських капіталовкладень в українську економіку [41]. Документ встановив міжнародні стандарти захисту іноземних інвестицій, гарантував справедливе та рівноправне ставлення до японських інвесторів, передбачив механізми врегулювання інвестиційних спорів через міжнародний арбітраж.

Ратифікація угоди українським парламентом засвідчила політичну волю керівництва держави створити сприятливіший інвестиційний клімат для

залучення японського капіталу. Проте реальний приплив японських прямих іноземних інвестицій залишався обмеженим через продовження збройного конфлікту на сході України, повільність структурних реформ, корупцію, недосконалість судової системи, що створювали високі ризики для довгострокових капіталовкладень. Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну 24 лютого 2022 року спричинило безпрецедентний шок для української економіки та кардинально змінило параметри торгівельно-економічної співпраці з іноземними партнерами, включаючи Японію. Руйнування промислової інфраструктури, порушення логістичних ланцюгів постачання, блокада морських портів, масштабні внутрішні міграції населення, мобілізація робочої сили до збройних сил призвели до падіння валового внутрішнього продукту України приблизно на тридцять відсотків протягом 2022 року. Експортні можливості української економіки різко скоротилися через неможливість використання традиційних маршрутів постачання товарів на зовнішні ринки, насамперед морського транспорту через порти Чорного моря. Водночас Японія посилила економічну підтримку України, суттєво збільшивши обсяги офіційної допомоги розвитку, гуманітарної допомоги, фінансових грантів на підтримку функціонування критичної інфраструктури.

Торгівля товарами між Україною та Японією у 2022 році відбувалася у надзвичайно складних умовах воєнного стану, коли значна частина промислового потенціалу України була або зруйнована, або законсервована через неможливість безпечної експлуатації підприємств у зонах активних бойових дій. Експорт послуг з України до Японії у 2022 році становив 9,9 мільйона доларів США, що відображало обмежені можливості українських постачальників послуг у воєнних умовах. Імпорт з Японії до України включав критично важливі товари для підтримки життєдіяльності держави, медичне обладнання, генератори електроенергії, комунікаційну техніку, транспортні засоби для евакуації постраждалого цивільного населення. Японські компанії демонстрували соціальну відповідальність, надаючи гуманітарну допомогу

Україні через різні канали, від урядових програм до приватних благодійних ініціатив.

Офіційна допомога розвитку від Японії Україні у 2022 році досягла рекордного рівня у 711 мільйонів доларів США, що засвідчило стратегічне рішення японського керівництва підтримати Україну у найкритичніший момент протистояння російській агресії. Двостороння чиста допомога розвитку спрямовувалася на фінансування гуманітарних потреб, відновлення критичної інфраструктури, підтримку внутрішньо переміщених осіб, забезпечення медичним обладнанням лікарень та госпіталів, постачання продовольства для постраждалого населення. Японія виділяла кошти через багатосторонні механізми, включаючи Програму розвитку Організації Об'єднаних Націй, Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, а також через прямі двосторонні канали надання допомоги українському уряду [61]. Гуманітарна складова японської допомоги домінувала у структурі фінансування, що відповідало найгострішим потребам української держави та суспільства в умовах повномасштабної війни.

Торгівельні відносини між Україною та Японією у 2023 році демонстрували позитивну динаміку відновлення після шокового 2022 року, коли українська економіка адаптувалася до функціонування у воєнних умовах, налагодила альтернативні логістичні маршрути через сухопутні кордони з країнами Європейського Союзу, частково відновила морське експортування через коридор, узгоджений з міжнародними партнерами.

Товарообіг між державами зріс приблизно на тридцять відсотків порівняно з попереднім роком, що оцінювалося українською владою як позитивний сигнал стабілізації двосторонньої торгівлі навіть за умов продовження активних бойових дій на території України [47]. Структура експорту України до Японії залишалася сконцентрованою на сировинних товарах та продукції первинної переробки, включаючи зернові культури, продукцію металургії, хімічні сполуки, що відповідало традиційній спеціалізації української економіки у міжнародному поділі праці.

Імпорт з Японії до України у 2023 році включав широкий спектр товарів від транспортних засобів до високотехнологічного обладнання, медикаментів, технічних пристроїв. Моторні транспортні засоби займали чільне місце у структурі японського експорту до України, що пояснювалося високим попитом на надійні та економічні автомобілі для потреб як цивільного населення, так і різних державних структур, включаючи медичні служби, аварійно-рятувальні підрозділи, логістичні компанії. Медикаменти та медичне обладнання з Японії допомагали українській системі охорони здоров'я справлятися з викликами воєнного часу, коли навантаження на лікарні та медичний персонал зросло кратно через необхідність лікування поранених військовослужбовців та постраждалих цивільних осіб. Технічне обладнання японського виробництва використовувалося у різних секторах української економіки від промисловості до сільського господарства, сприяючи підтриманню виробничих потужностей навіть у складних умовах воєнного стану.

Офіційна допомога розвитку від Японії Україні у 2023 році зросла до 818,1 мільйона доларів США, що стало найвищим показником за всю історію двосторонніх відносин та підтвердило стратегічну прихильність Токіо підтримувати Україну у довгостроковій перспективі. Структура японської допомоги еволюціонувала від переважно гуманітарного фінансування до більш збалансованого підходу, що включав інвестиції у економічну інфраструктуру та послуги. Понад половина офіційної допомоги розвитку спрямовувалася на проекти у сферах транспорту, енергетики, комунікацій, що відображало розуміння японським урядом необхідності не лише надавати екстрену гуманітарну підтримку, але й створювати основу для майбутнього економічного відновлення України [61]. Гуманітарна складова становила 633,4 мільйона доларів США, що засвідчувало продовження масштабної підтримки найуразливіших категорій населення, внутрішньо переміщених осіб, постраждалих від російських обстрілів цивільних об'єктів.

Інвестиційна активність японських компаній в Україні у 2023 році залишалася обмеженою через високі ризики, пов'язані з продовженням активних бойових дій, нестабільністю енергопостачання, пошкодженням транспортної інфраструктури, невизначеністю щодо тривалості війни та масштабів майбутніх руйнувань. Водночас окремі японські корпорації та інвестори проявляли інтерес до участі у майбутньому відновленні України, вивчали можливості входження на український ринок після завершення активної фази конфлікту, встановлювали контакти з українськими партнерами для підготовки спільних проектів. Регіональні інвестиційні агентства в Україні активізували роботу з японськими потенційними інвесторами, презентували можливості для капіталовкладень у різні сектори економіки, гарантували підтримку на рівні місцевої влади для реалізації інвестиційних проектів. Дніпропетровська область, як один з індустріальних центрів України, що зберіг значну частину виробничого потенціалу, залучала особливу увагу японських інвесторів як перспективна локація для промислових інвестицій.

Торгівельно-економічні відносини між Україною та Японією у 2024 році продовжували розвиватися на тлі третього року повномасштабної війни, коли українська економіка демонструвала ознаки адаптації до функціонування у надзвичайних умовах, а міжнародна підтримка залишалася критично важливою для підтримання стабільності фінансової системи, енергопостачання, соціальних виплат населенню. Товарообіг між державами досяг 747,2 мільйона доларів США, що на шість відсотків перевищувало показники попереднього року та засвідчувало стійкість торговельних зв'язків навіть у найскладніших умовах. Експорт України до Японії становив 37,9 мільйона доларів США, що відображало обмежені експортні можливості української економіки через пошкодження виробничих потужностей, логістичні труднощі, перебої з енергопостачанням, нестачу робочої сили внаслідок мобілізації та еміграції населення. Імпорт з Японії до України досяг 436,2 мільйона доларів США, демонструючи стабільний попит на японські

товари з боку українського ринку навіть в умовах економічного спаду та скорочення купівельної спроможності населення.

Структура українського експорту до Японії у 2024 році включала алюміній, зернові культури, хімічні сполуки та інші товари переважно сировинного характеру або первинної переробки. Металургійна продукція, що традиційно становила значну частку українського експорту, постачалася на японський ринок у обмежених обсягах через пошкодження виробничих потужностей металургійних комбінатів на сході України, проблеми з забезпеченням енергоносіями, труднощі з транспортуванням готової продукції до портів експортування.

Зернові культури експортувалися з України до Японії через наземні коридори та частково відновлений морський маршрут, що дозволяв українським аграріям зберігати присутність на важливому азійському ринку продовольства. Хімічна продукція українського виробництва користувалася попитом у японських споживачів завдяки конкурентним цінам та прийнятній якості, хоча обсяги постачання залишалися набагато нижчими за довоєнні рівні.

Імпорт з Японії до України у 2024 році характеризувався домінуванням транспортних засобів, машин, електроніки, медичного обладнання. Автомобілі японських виробників займали чільне місце на українському ринку завдяки репутації надійності, економічності, доступності сервісного обслуговування, широкому модельному ряду від компактних міських автомобілів до позашляховиків та комерційного транспорту. Машини та обладнання японського виробництва використовувалися у різних галузях української промисловості, сільського господарства, будівництва, сприяючи підтриманню виробничої діяльності навіть у складних умовах воєнного часу. Електронна продукція з Японії користувалася стабільним попитом серед українських споживачів завдяки високій якості, технологічній досконалості, довговічності японських брендів. Медичне обладнання та медикаменти японського виробництва допомагали українській системі охорони здоров'я

справлятися з підвищеним навантаженням, забезпечували лікування складних травм та захворювань, підвищували шанси на одужання поранених та хворих.

Офіційна допомога розвитку від Японії Україні у 2024 році скоротилася до 466,2 мільйона доларів США, що становило зниження на сорок три відсотки порівняно з попереднім роком. Скорочення японської допомоги пояснювалося кількома факторами, включаючи бюджетні обмеження японського уряду, зміну пріоритетів у розподілі міжнародної допомоги, перегляд підходів до підтримки України з акцентом на більш цільове та ефективне використання коштів замість масштабних гуманітарних траншів. Гуманітарна складова японської допомоги скоротилася до 161,4 мільйона доларів США, що становило лише тридцять п'ять відсотків від загального обсягу офіційної допомоги розвитку порівняно з сімдесятьма сімома відсотками у попередньому році. Зміна структури японської допомоги відображала еволюцію від екстреної гуманітарної підтримки до більш стратегічних інвестицій у відновлення інфраструктури, економічний розвиток, довгострокові проекти, що створюватимуть основу для майбутнього процвітання України після завершення війни.

Підписання десятирічної угоди про безпекове співробітництво між Україною та Японією у 2024 році стало переломним моментом у двосторонніх відносинах, трансформувавши їх з переважно економічних та гуманітарних у комплексне стратегічне партнерство з виразним безпековим виміром. Угода передбачала фінансову, технічну та гуманітарну співпрацю на довгостроковій основі, встановлювала механізми регулярних консультацій з питань безпеки, координації позицій у міжнародних організаціях, спільних заходів щодо протидії спільним викликам та загрозам. Японія зобов'язалася надати Україні підтримку на суму приблизно 4,5 мільярда доларів США протягом дії угоди, що становило безпрецедентний рівень японської фінансової допомоги іноземній державі у контексті двостороннього безпекового співробітництва. Кошти передбачалося спрямувати на відновлення критичної інфраструктури, модернізацію енергетичного сектору, розвиток транспортних мереж,

підтримку соціальних програм, гуманітарну допомогу постраждалому населенню. Інвестиційна діяльність японських компаній в Україні у 2024 році демонструвала певні ознаки пожвавлення порівняно з попередніми роками повномасштабної війни. Дніпропетровська область залучила 203,5 мільйона доларів США японських інвестицій у першій половині 2024 року, що засвідчило інтерес японського бізнесу до регіону як перспективної локації для промислових проєктів, логістичних центрів, підприємств переробної промисловості.

Японські інвестори вивчали можливості участі у відбудові інфраструктури, будівництві виробничих потужностей, створенні спільних підприємств з українськими партнерами у різних галузях від машинобудування до харчової промисловості. Форум економічної реконструкції України та Японії, що відбувся у 2024 році, став платформою для обговорення конкретних інвестиційних проєктів, підписання меморандумів про співпрацю, встановлення ділових контактів між українськими та японськими компаніями.

Технологічне співробітництво між Україною та Японією у 2024 році охоплювало трансфер японських технологій до України, спільні дослідницькі проєкти, підготовку українських фахівців для роботи з японським обладнанням та технологічними процесами. Меморандуми, підписані на форумі економічної реконструкції, передбачали залучення японських технологій у виробництво в Україні, що мало сприяти модернізації українських підприємств, підвищенню продуктивності праці, поліпшенню якості продукції відповідно до міжнародних стандартів. Японські компанії виявляли інтерес до співпраці з українськими партнерами у сферах інформаційних технологій, електроніки, точного машинобудування, де Україна зберігала певний науково-технічний потенціал та кваліфіковані кадри. Технологічне партнерство розглядалося обома сторонами як взаємовигідне, що дозволяло Україні отримувати доступ до передових японських технологій,

а японським компаніям – використовувати кваліфіковану та порівняно недорогу українську робочу силу для виробництва продукції.

Торговельні умови для Японії у період після 2022 року погіршилися внаслідок зростання цін на імпортні товари, особливо на енергоносії та сировину, що негативно вплинуло на японську економіку та створило додаткові виклики для розвитку економічної співпраці з Україною. Війна в Україні спричинила глобальне підвищення цін на продовольство, енергоносії, добрива, метали, що вдарило по японській економіці як великому імпортеру сировинних ресурсів. Японські компанії стикалися з зростанням витрат на виробництво, транспортування, зберігання товарів, що знижувало їхню конкурентоспроможність на світових ринках та обмежувало можливості для зовнішньоекономічної експансії. Погіршення торговельних умов змушувало японський уряд та бізнес переоцінювати економічні ризики співпраці з Україною, особливо в контексті довгострокових інвестиційних проєктів, що вимагали стабільного економічного середовища та передбачуваних умов ведення бізнесу. Логістичні виклики залишалися значною перешкодою для розвитку торгівлі між Україною та Японією у період 2022-2024 років. Блокада українських морських портів, пошкодження транспортної інфраструктури, перевантаженість наземних кордонів з Європейським Союзом створювали труднощі для експорту українських товарів на далекі ринки, включаючи Японію. Час доставки вантажів збільшився, транспортні витрати зросли кратно, ризики пошкодження або втрати товарів під час транспортування підвищилися через можливі обстріли транспортних коридорів.

Японські імпортери стикалися з невизначеністю щодо термінів постачання українських товарів, що ускладнювало планування виробничих процесів, формування запасів, виконання зобов'язань перед кінцевими споживачами. Українські експортери несли додаткові витрати на страхування вантажів, пошук альтернативних маршрутів доставки, простій товарів на кордонах, що знижувало цінову конкурентоспроможність української продукції на японському ринку.

Військовий компонент японської допомоги Україні у період 2022-2024 років включав постачання військової техніки, обладнання, медичної допомоги для збройних сил, що відображало еволюцію японської позиції від традиційного пацифізму до більш активної підтримки держав, що стали жертвами агресії. Японія надавала Україні бронежилети, шоломи, медичні препарати для воєнної медицини, системи зв'язку, безпілотні літальні апарати, що допомагали українським захисникам протистояти російській агресії. Військова допомога Японії не включала летальних озброєнь через конституційні обмеження та політичні традиції японської держави, однак навіть нелетальна підтримка мала значення для підвищення боєздатності українських збройних сил. Японські технології використовувалися для розмінування територій, виявлення вибухонебезпечних предметів, що сприяло безпеці цивільного населення на деокупованих територіях.

Глобальні ціни на сировину, ланцюги постачання, інфляція та торговельні умови створювали складне економічне середовище для розвитку українсько-японської торгівлі у 2022-2024 роках. Інфляційні процеси в глобальній економіці знижували купівельну спроможність споживачів, що негативно впливало на попит на товари та послуги, включаючи продукцію українського та японського виробництва. Порушення глобальних ланцюгів постачання через пандемію та війну в Україні створювало дефіцит окремих компонентів, матеріалів, напівфабрикатів, що уповільнювало виробництво та збільшувало витрати виробників. Коливання валютних курсів додавали невизначеності у міжнародну торгівлю, ускладнювали планування експортно-імпортних операцій, створювали валютні ризики для учасників зовнішньоекономічної діяльності. Українська гривня зазнавала девальваційного тиску через війну, що робило українські товари дешевшими для іноземних покупців, але одночасно знижувало купівельну спроможність українських імпортерів японської продукції.

3.2. Проблеми і можливості розвитку програм партнерства між Україною та Японією у сфері послуг.

Сфера послуг становить зростаючий сегмент світової економіки, що відкриває нові можливості для поглиблення економічної взаємодії між Україною та Японією. Експорт послуг з України до Японії у 2022 році становив лише 9,9 мільйона доларів США, що засвідчувало мінімальну присутність українських постачальників послуг на японському ринку та величезний нереалізований потенціал для розвитку співпраці у сферах інформаційних технологій, інжинірингу, освіти, туризму, професійних послуг. Обмеженість експорту послуг пояснювалася кількома факторами, включаючи мовний бар'єр, культурні відмінності, недостатнє знання українськими компаніями специфіки японського ринку, складність процедур входження на високорегульований японський ринок послуг, географічну віддаленість, що ускладнювала особисті контакти між постачальниками та споживачами послуг.

Інформаційно-технологічний сектор представляє найбільш перспективний напрямок для розвитку українського експорту послуг до Японії. Українські програмісти, розробники програмного забезпечення, фахівці з кібербезпеки, аналітики даних користуються визнанням на міжнародному ринку завдяки високій кваліфікації, конкурентним цінам, здатності швидко адаптуватися до нових технологій та вимог замовників. Японські компанії стикаються з дефіцитом висококваліфікованих кадрів у сфері інформаційних технологій, що створює попит на аутсорсингові послуги від іноземних постачальників. Українські програмісти могли б виконувати проекти для японських замовників дистанційно, що мінімізує проблеми географічної віддаленості та дозволяє використовувати різницю в часових поясах для забезпечення цілодобового циклу розробки програмного забезпечення [36].

Освітні послуги становлять перспективний напрямок співпраці, включаючи навчання японських студентів в українських університетах, програми обміну, дистанційну освіту, короткострокові курси з різних спеціальностей. Українські університети пропонують якісну вищу освіту за конкурентними цінами порівняно з європейськими чи американськими навчальними закладами, що може привабити японських студентів, котрі шукають альтернативні можливості для здобуття міжнародної освіти. Медична освіта, інженерні спеціальності, мистецтво, гуманітарні науки в українських університетах можуть зацікавити японських абітурієнтів, особливо за умови розвитку англомовних програм та створення комфортних умов для проживання іноземних студентів. Обмін студентами між українськими та японськими університетами сприяє культурному діалогу, формує довгострокові міжособистісні зв'язки, створює мережі випускників, котрі у майбутньому можуть сприяти розвитку ділових контактів між державами [49].

Туристичні послуги мають потенціал для розвитку після завершення активної фази конфлікту та відновлення безпекових умов для відвідування України іноземними туристами. Японські туристи проявляють інтерес до європейської культури, історії, архітектури, що може зробити Україну привабливою туристичною дестинацією за умови належного просування туристичного бренду та створення інфраструктури для прийому іноземних гостей. Історичні міста України, культурні пам'ятки, природні ландшафти, гастрономічні традиції можуть привабити японських мандрівників, котрі шукають автентичні враження від відвідування менш популярних туристичних напрямків. Розвиток туристичної інфраструктури, підготовка персоналу зі знанням японської мови, адаптація послуг до культурних особливостей японських туристів створить умови для залучення японських відвідувачів до України. Професійні послуги, включаючи юридичні, бухгалтерські, консалтингові, архітектурні, інжинірингові, відкривають можливості для співпраці українських та японських фахівців.

Українські юристи можуть надавати послуги японським компаніям, що планують інвестувати в Україну, консультувати з питань українського законодавства, супроводжувати укладення угод, вирішення спорів. Бухгалтерські компанії можуть забезпечувати ведення фінансової звітності японських підприємств в Україні відповідно до місцевих вимог та міжнародних стандартів. Консалтингові фірми можуть проводити дослідження українського ринку для японських замовників, розробляти бізнес-плани, стратегії входження на ринок, аналізувати ризики та можливості. Архітектори та інженери можуть співпрацювати у проектах відновлення української інфраструктури, де японські технології та підходи можуть комбінуватися з місцевими знаннями та ресурсами.

Проблеми розвитку співпраці у сфері послуг включають регуляторні бар'єри, складність визнання кваліфікацій, мовний бар'єр, культурні відмінності у веденні бізнесу. Японський ринок послуг характеризується високим рівнем регулювання, жорсткими вимогами до ліцензування та сертифікації постачальників, складними процедурами визнання іноземних кваліфікацій, що ускладнює доступ українських компаній та фахівців до японського ринку. Мовний бар'єр залишається серйозною перешкодою, оскільки японська мова вважається однією з найскладніших для вивчення, а володіння нею часто є необхідною умовою для надання послуг японським клієнтам. Культурні відмінності у діловій комунікації, етикеті, підходах до прийняття рішень створюють ризики непорозумінь та конфліктів між українськими постачальниками та японськими споживачами послуг.

Можливості для розвитку партнерства у сфері послуг створюються завдяки цифровізації економіки, що дозволяє надавати послуги дистанційно без необхідності фізичної присутності на ринку споживача. Хмарні технології, відеоконференції, платформи для спільної роботи дозволяють українським та японським фахівцям співпрацювати у режимі реального часу незалежно від географічної відстані. Цифрові платформи для фрілансу та аутсорсингу створюють можливості для українських спеціалістів знаходити замовлення від

японських клієнтів, демонструвати свої компетенції, будувати репутацію, отримувати рекомендації. Штучний інтелект та машинний переклад зменшують мовний бар'єр, дозволяючи учасникам з різних країн комунікувати та співпрацювати ефективніше. Блокчейн та смарт-контракти можуть спростити укладення та виконання угод про надання послуг, забезпечити прозорість та довіру між сторонами, зменшити транзакційні витрати.

Розвиток програм партнерства між Україною та Японією у сфері послуг вимагає активної підтримки з боку урядів обох держав, бізнес-асоціацій, професійних спілок, освітніх установ. Укладення угоди про взаємне визнання кваліфікацій полегшить доступ українських фахівців до японського ринку праці та послуг. Створення двосторонніх бізнес-рад, галузевих асоціацій, мереж контактів між українськими та японськими компаніями у сфері послуг сприятиме обміну інформацією, пошуку партнерів, реалізації спільних проектів. Організація бізнес-місій, виставок, конференцій, воркшопів допоможе українським постачальникам послуг презентувати свої можливості японським потенційним клієнтам, вивчити специфіку ринку, встановити ділові контакти.

Таким чином, торгівельно-економічне співробітництво між Україною та Японією у період 1991-2024 рр. пройшло складний шлях від обмежених торговельних контактів до стратегічного економічного партнерства, заснованого на взаємній підтримці та спільних інтересах. Повномасштабна війна з 2022 р. трансформувала характер економічних відносин, коли Японія стала одним із найбільших донорів міжнародної допомоги Україні, а торгівля товарами та послугами продовжувала розвиватися навіть у надзвичайно складних умовах. Зростання товарообігу до 747,2 мільйона доларів США у 2024 р. засвідчило стійкість двосторонніх торговельних зв'язків і взаємну зацікавленість у поглибленні економічної взаємодії. Сфера послуг залишається недостатньо розвиненим напрямком співпраці з величезним потенціалом для майбутнього зростання, особливо у секторах інформаційних технологій, освіти, професійних послуг. Подальший розвиток торгівельно-

економічного співробітництва між Україною та Японією залежатиме від завершення активної фази конфлікту, створення стабільних умов для ведення бізнесу, поглиблення правової бази інвестиційного захисту, усунення регуляторних бар'єрів, розвитку транспортної та логістичної інфраструктури, підготовки кваліфікованих кадрів зі знанням японської мови та культури, активної підтримки двосторонньої економічної взаємодії з боку урядів обох держав.

РОЗДІЛ 4. ГУМАНІТАРНО-КУЛЬТУРНІ ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ ТА ЯПОНІЇ

4.1. Культурні обміни: вплив японської культури на українське суспільство і навпаки.

Культурні зв'язки між Україною та Японією формувалися протягом останніх трьох десятиліть як органічна складова двосторонніх відносин, що виходила за межі офіційної дипломатії та економічної взаємодії, проникаючи у повсякденне життя мільйонів людей через мистецтво, літературу, кінематограф, освіту, гастрономію, популярну культуру. Японська культура поступово завойовувала симпатії української аудиторії, особливо молодого покоління, через доступність японської анімації, манги, комп'ютерних ігор, музики, що транслювалися через глобальні медіа-платформи та інтернет-канали. Українська культура залишалася менш відомою у Японії порівняно з популярністю японської культури в Україні, однак після 2014 року, а особливо після 2022 року, інтерес японського суспільства до України значно зріс через геополітичні події, гуманітарну кризу, героїчний опір українського народу російській агресії, що стимулювало японців дізнаватися більше про українську історію, культуру, традиції, мистецтво [45]. Культурні обміни між державами здійснювалися через офіційні канали посольств, культурних центрів, міжнародних організацій, а також через неформальні мережі ентузіастів, громадських активістів, митців, освітян, котрі самостійно організовували заходи, виставки, концерти, лекції для популяризації культури партнерської країни.

Японська анімація стала найпотужнішим каналом проникнення японської культури в українське суспільство, особливо серед дітей, підлітків та молоді, котрі виростили на японських мультсеріалах, що транслювалися українськими телеканалами з кінця 1990-х років. Аніме-серіали формували перші уявлення багатьох українців про Японію, японський спосіб життя, цінності, естетику,

соціальні відносини, хоча часто у стилізованій та ідеалізованій формі. Популярність японської анімації спонукала частину української молоді вивчати японську мову, цікавитися японською історією та культурою, мріяти про відвідування Японії, що створювало базу для довгострокових культурних зв'язків між народами [21]. Аніме-фестивалі, косплей-заходи, тематичні зустрічі фанатів японської анімації стали регулярними подіями у великих українських містах, залучаючи тисячі учасників, котрі демонстрували костюми улюблених персонажів, обговорювали сюжети аніме-серіалів, обмінювалися враженнями від переглянутих творів. Аніме-спільнота в Україні сформувала власну субкультуру з специфічною лексикою, нормами поведінки, системою цінностей, що частково запозичувалися з японського культурного контексту.

Manga, японські комікси, знайшла свою аудиторію серед українських читачів, хоча залишалася менш масовою порівняно з аніме через обмеженість українських перекладів та високу вартість друкованих видань. Цифрові платформи та онлайн-ресурси дозволили українським любителям манги читати японські комікси у перекладах різними мовами, що розширило доступність жанру та сприяло формуванню спільноти фанатів. Деякі українські видавництва почали випускати офіційні переклади популярних серій манги, що засвідчило комерційний потенціал жанру на українському ринку. Манга вплинула на розвиток української графічної літератури, надихнула частину українських художників на створення коміксів у японському стилі, експериментування з візуальним наративом, специфічними прийомами японської графічної традиції [54].

Японський кінематограф, включаючи як класичні фільми видатних режисерів, так і сучасні комерційні стрічки, демонструвався на українських кінофестивалях, у спеціалізованих кінотеатрах, культурних центрах, університетах. Фільми Акіри Куросави, Ясудзіро Одзу, Кендзі Мідзогуті, Хаяо Міядзакі знайомили українську аудиторію з естетикою японського кіно, філософськими підтекстами, унікальною візуальною мовою японських

режисерів. Фестивалі японського кіно в Україні залучали як поціновувачів авторського кіно, так і широку аудиторію, зацікавлену у знайомстві з японською культурою через екранне мистецтво. Українські кінознавці, критики, культурологи аналізували японське кіно, публікували статті та рецензії, організовували дискусії після показів фільмів, що сприяло глибшому розумінню українською аудиторією японської кінематографічної традиції та культурного контексту створення фільмів.

Японська література поступово здобувала популярність серед української читацької аудиторії завдяки перекладам класичних та сучасних японських авторів українською мовою. Твори Харукі Мураками, Юкіо Місіми, Кобо Абе, Кавабати Ясунарі, Банана Йошімото з'явилися на полицях українських книгарень, знайшли своїх читачів серед інтелектуальної публіки, студентів, любителів сучасної літератури. Японська поезія, зокрема хайку, привернула увагу українських поетів та перекладачів, котрі намагалися адаптувати лаконічну форму японського вірша до української мовної та культурної традиції. Літературні вечори, презентації книг японських авторів, зустрічі з перекладачами створювали простори для обговорення японської літератури, її особливостей, культурного підґрунтя, місця у світовому літературному процесі. Обмін письменниками між Україною та Японією залишався обмеженим через мовний бар'єр та відсутність достатньої кількості перекладачів, однак окремі ініціативи дозволяли українським авторам презентувати свої твори японській аудиторії та навпаки.

Японська кухня здобула значну популярність в Україні протягом останніх п'ятнадцяти років, що проявилось у відкритті численних японських ресторанів, суші-барів, закладів швидкого харчування японського формату у великих містах. Суші та роли стали звичними стравами для української міської аудиторії, особливо молоді та представників середнього класу, котрі сприймали японську кухню як здорову, модну, екзотичну альтернативу традиційним українським стравам чи західному фастфуду. Служби доставки японської їжі додому або в офіс зробили японську кухню доступною широкій

аудиторії, знизили поріг входження для споживачів, котрі раніше не відвідували японські ресторани.

Кулінарні курси, майстер-класи з приготування суші, японських супів, десертів дозволяли зацікавленим українцям освоювати технології японської кулінарії, експериментувати з інгредієнтами, адаптувати японські рецепти до місцевих продуктів. Магазили азійських продуктів пропонували інгредієнти для японської кухні, що дозволяло готувати японські страви вдома, експериментувати з автентичними рецептами, відтворювати смаки, спробовані у ресторанах чи під час подорожей до Японії.

Бойові мистецтва японського походження, включаючи дзюдо, карате, айкідо, кендо, здобули популярність в Україні як види спорту та системи фізичного і духовного розвитку. Спортивні клуби, що викладали японські бойові мистецтва, діяли у більшості українських міст, залучаючи дітей, підлітків, дорослих, котрі прагнули покращити фізичну форму, освоїти техніки самооборони, дотримуватися філософії японських воїнських традицій [25]. Українські спортсмени брали участь у міжнародних змаганнях з японських бойових мистецтв, здобували нагороди, підвищували кваліфікацію у японських майстрів, відвідували Японію для тренувальних зборів та участі у престижних турнірах. Бойові мистецтва сприяли популяризації японської культури через філософські аспекти, пов'язані з самодисципліною, повагою до опонента, прагненням до вдосконалення, гармонії тіла та духу, що резонували з частиною української аудиторії, зацікавленої у духовному саморозвитку.

Українська культура у Японії залишалася менш відомою порівняно з присутністю японської культури в Україні, що пояснювалося географічною та культурною віддаленістю, обмеженістю української культурної дипломатії, мовним бар'єром, недостатнім фінансуванням програм популяризації української культури за кордоном. Водночас російська агресія проти України у 2014 та 2022 роках привернула увагу японського суспільства до України, стимулювала інтерес до української історії, культури, мови, традицій як способу зрозуміти мотивацію українського опору та підтримати український

народ у боротьбі за незалежність [62]. Посольство України в Японії активізувало культурну дипломатію, організовуючи виставки українського мистецтва, концерти української музики, кінопокази українських фільмів, лекції про українську історію та культуру для японської аудиторії. Японські медіа почали частіше висвітлювати українську культуру, публікувати інтерв'ю з українськими митцями, письменниками, музикантами, котрі презентували свою творчість японській публіці та пояснювали культурний контекст подій в Україні.

Українська музика, включаючи як класичну, так і сучасну популярну музику, презентувалася японській аудиторії через концерти українських виконавців у Японії, участь у міжнародних музичних фестивалях, публікацію записів на цифрових платформах. Українські класичні музиканти, оркестри, хорові колективи гастролювали у Японії, виконуючи твори українських композиторів та світову класику, демонструючи високий професійний рівень української виконавської школи. Сучасна українська музика, включаючи рок, поп, електронну музику, знайомила японську аудиторію з актуальними тенденціями української музичної культури, руйнувала стереотипи про Україну як виключно традиційну країну з фольклорною спадщиною. Пісня, що представляла Україну на міжнародному пісенному конкурсі Євробачення, привертала увагу японських любителів музики, котрі стежили за європейським конкурсом та цікавилися музичними тенденціями різних країн.

Українське образотворче мистецтво демонструвалося у Японії через виставки у галереях, музеях, культурних центрах, посольстві України. Твори українських художників знайомили японську аудиторію з різними напрямками української візуальної культури від традиційного іконопису та народного мистецтва до сучасного концептуального мистецтва, інсталяцій, відеоарту.

Виставки українського фотомистецтва презентували Україну через об'єктив українських фотографів, що документували повсякденне життя, історичні події, природні ландшафти, архітектурну спадщину. Японські

відвідувачі виставок мали можливість побачити Україну очима українських митців, зрозуміти візуальну мову української культури, відчутти емоційний заряд творів, створених в умовах війни та суспільних трансформацій. Освітні обміни між Україною та Японією створювали довгострокову основу для культурного діалогу через підготовку фахівців з глибоким знанням мови, культури, суспільно-політичних реалій партнерської країни [49]. Українські студенти, котрі навчалися у японських університетах за програмою урядових стипендій або через приватні канали, ставали природними амбасадорами української культури у Японії, розповідали японським одногрупникам та викладачам про Україну, організовували культурні заходи, презентували українську кухню, музику, традиції. Японські студенти, котрі вивчали українську мову, історію, культуру у японських університетах або приїжджали до України на мовні курси та стажування, формували спільноту японських українців, котрі після повернення до Японії продовжували підтримувати інтерес до України, працювали перекладачами, викладачами, дослідниками української культури. Українсько-японський центр при Національному технічному університеті України організовував мовні курси японської мови для українців, культурні заходи, лекції про Японію, що сприяло популяризації японської культури серед української молоді та формуванню кадрів для українсько-японського співробітництва у різних сферах.

Гастрономічна дипломатія відіграла роль у популяризації культур обох країн через організацію тематичних вечорів, дегустацій, майстер-класів з національної кухні. Українські страви презентувалися у Японії під час культурних заходів в посольстві України, фестивалів міжнародної кухні, благодійних вечорів на підтримку України. Японці мали можливість скуштувати борщ, вареники, сало, медівник, інші традиційні українські страви, дізнатися про їхню історію, культурне значення, роль у повсякденному житті українців. Українська кухня здивувала японську аудиторію багатством смаків, різноманітністю інгредієнтів, гостинністю сервірування, що відображало українську культурну традицію щедрості та відкритості до

гостей. Японська кухня в Україні виходила за межі ресторанного бізнесу, проникаючи у домашню кулінарію, коли українці самостійно готували суші, рамен, темпуру вдома, адаптували японські рецепти до доступних місцевих продуктів, експериментували з поєднанням української та японської кулінарних традицій.

Традиційні японські мистецтва, включаючи ікебану, чайну церемонію, каліграфію, орігамі, представлялися українській аудиторії через майстер-класи, демонстрації, курси при культурних центрах, громадських організаціях. Ікебана привертала увагу українських любителів флористики, дизайнерів, митців своєю філософією простоти, гармонії, асиметрії, поваги до природних форм. Чайна церемонія демонструвала японський підхід до естетики повсякденності, медитативності простих дій, важливості ритуалу у створенні духовного простору спокою та зосередженості. Каліграфія знайомила українців з естетикою японського письма, де кожен штрих пензля мав значення, а створення ієрогліфу ставало актом художньої творчості та духовної практики одночасно. Орігамі як мистецтво складання паперу привертало дітей та дорослих своєю доступністю, медитативністю процесу, можливістю створювати складні форми з простого листка паперу без використання клею чи ножиць.

Діаспора відігравала роль у культурних обмінах між Україною та Японією, хоча українська громада у Японії залишалася нечисленною порівняно з українськими діаспорами у Північній Америці чи Західній Європі. Українці, котрі жили у Японії з різних причин – навчання, робота, шлюб з японськими громадянами, біженство після 2022 року – організовували культурні заходи, відзначали українські свята, підтримували контакти з українською громадою, сприяли популяризації української культури серед японського оточення.

Японці, котрі відвідували Україну як туристи, студенти, волонтери, бізнесмени, поверталися до Японії з враженнями про українську культуру, традиції, гостинність народу, ділилися досвідом з родичами, друзями,

колегами, що формувало позитивний образ України у японському суспільстві. Міжкультурні шлюби між українцями та японцями створювали сімейні мости між культурами, де діти виховувалися у двокультурному середовищі, освоювали обидві мови, знайомилися з традиціями обох народів.

Соціальні мережі та цифрові платформи революціонізували культурні обміни між Україною та Японією, дозволяючи прямий контакт між представниками обох культур без посередників у вигляді офіційних інституцій чи культурних організацій. Українські блогери, котрі жили у Японії або відвідували країну, ділилися враженнями з українською аудиторією через відеоблоги, фотографії, пости у соціальних мережах, розповідали про повсякденне життя у Японії, культурні особливості, побутові деталі. Японські блогери, котрі цікавилися Україною або відвідували країну, презентували Україну японській аудиторії, руйнували стереотипи, показували сучасну українську культуру, міста, людей. Онлайн-платформи для вивчення мов дозволяли українцям та японцям обмінюватися мовними навичками, практикувати розмовну мову з носіями, одночасно обмінюватися культурною інформацією, традиціями, звичаями своїх країн.

Популярна культура формувала масові уявлення про обидві країни у молодіжному середовищі через музику, моду, стиль життя, візуальні образи. Японська мода впливала на українську молодь через бренди одягу, аксесуарів, косметики, що асоціювалися з японським стилем – мінімалізм, функціональність, увага до деталей, якість матеріалів. Японські бренди електроніки, побутової техніки, автомобілів створювали образ Японії як технологічно розвиненої країни з високими стандартами якості продукції. Українська молодь запозичувала елементи японської молодіжної моди, зачісок, макіяжу, що бачили у японських медіа або на японських вуличних фото. Український стріт-стиль, народні орнаменти, вишивка іноді використовувалися українцями для створення унікального образу, що поєднував українські традиційні елементи з сучасними глобальними трендами, включаючи японські впливи.

Після повномасштабного вторгнення росії в Україну у 2022 році культурна дипломатія набула нового значення як інструмент інформаційної боротьби, формування міжнародної підтримки, руйнування російських наративів про Україну [64]. Українські митці, музиканти, письменники, режисери використовували свої твори для розповіді світу про війну в Україні, страждання народу, руйнування культурної спадщини, злочини проти цивільного населення. Японська аудиторія сприймала українську культуру крізь призму війни, що надавало творам емоційного заряду, актуальності, безпосередності. Виставки фотографій з війни, документальні фільми про українських захисників, концерти на підтримку України у Японії мобілізували японське суспільство до підтримки України не лише фінансово, але й емоційно, створювали відчуття солідарності з українським народом у його боротьбі за свободу та незалежність.

Культурна спадщина обох країн представляла взаємний інтерес як об'єкт дослідження, збереження, популяризації. Українські історики мистецтва, культурологи, археологи цікавилися японськими методами збереження культурної спадщини, реставрації історичних пам'яток, музейної справи. Японський досвід збереження дерев'яної архітектури, традиційних ремесел, нематеріальної культурної спадщини міг бути корисним для України у контексті збереження власної культурної спадщини. Японські дослідники проявляли інтерес до української народної культури, фольклору, традиційних ремесел, побачивши у них унікальні елементи, що заслуговують на вивчення та популяризацію. Співпраця музеїв, архівів, бібліотек України та Японії дозволяла обмінюватися досвідом, методологіями, організувати спільні виставки, наукові конференції, дослідницькі проекти з питань культурної спадщини.

Релігійні та філософські традиції обох країн представляли взаємний інтерес для дослідників та звичайних людей, котрі шукали духовні орієнтири, сенс життя, шляхи внутрішнього розвитку. Японський дзен-буддизм привертав увагу української інтелігенції своєю філософією простоти,

усвідомленості, гармонії з природою, практиками медитації. Українське православне християнство з його багатою літургійною традицією, іконописом, духовною музикою знайомило японців з візантійською релігійною традицією, що мала спільні корені з східно-азійським буддизмом у прагненні до трансцендентного досвіду. Діалог між представниками різних релігійних традицій сприяв взаєморозумінню, толерантності, визнанню цінності різних духовних шляхів до істини та гармонії. Наукова співпраця у сфері гуманітарних наук, включаючи японістику в Україні та україністику у Японії, створювала інтелектуальну основу для поглиблення культурного діалогу через дослідження мов, літератур, історії, культури партнерської країни.

Українські японісти вивчали японську мову, літературу, історію, культуру, перекладали японські твори українською мовою, викладали японську мову та культуру в українських університетах, готували нове покоління фахівців з японських студій. Японські україністи досліджували українську мову, літературу, історію, фольклор, перекладали українські твори японською мовою, популяризували українську культуру серед японської академічної спільноти та широкої публіки. Наукові конференції, воркшопи, публікації у фахових виданнях сприяли обміну знаннями, методологіями, результатами досліджень між українськими та японськими гуманітаріями.

Спортивні обміни доповнювали культурний діалог між Україною та Японією, створюючи можливості для міжлюдських контактів через спільну пристрасть до спорту, змагання, досягнення вищих результатів [25]. Українські спортсмени брали участь у змаганнях у Японії, включаючи Олімпійські ігри у Токіо, де мали можливість познайомитися з японською культурою, відчутти японську гостинність, побачити організаційні стандарти японського спорту. Японські спортсмени відвідували Україну для участі у міжнародних змаганнях, тренувальних зборах, де знайомилися з українською спортивною традицією, методиками підготовки, умовами для спорту. Спортивна дипломатія створювала позитивний образ обох країн через

досягнення спортсменів, демонстрацію національного характеру, волі до перемоги, спортивної етики.

Пандемія коронавірусу у 2020-2021 роках тимчасово призупинила фізичні культурні обміни між Україною та Японією через закриття кордонів, скасування масових заходів, обмеження на подорожі. Водночас цифрові технології дозволили продовжувати культурний діалог у онлайн-форматі через віртуальні виставки, онлайн-концерти, вебінари, відеоконференції, що робило культурні події доступними ширшій аудиторії без необхідності фізичної присутності. Досвід онлайн-культурних обмінів під час пандемії показав можливості цифрових технологій для подолання географічних бар'єрів, зниження витрат на організацію заходів, залучення аудиторії з різних регіонів обох країн одночасно.

Перспективи розвитку культурних зв'язків між Україною та Японією визначаються взаємним інтересом суспільств обох країн до культури партнера, підтримкою офіційних структур, активністю громадських організацій та індивідуальних ентузіастів. Поглиблення взаєморозуміння через культурні обміни створює основу для довгострокового стратегічного партнерства, що виходить за межі економічних інтересів чи геополітичних розрахунків. Культура формує емоційні зв'язки між народами, створює образи партнерської країни, впливає на ставлення громадян до двосторонніх відносин, підтримку урядових ініціатив щодо поглиблення співпраці. Розвиток культурних зв'язків вимагає системної підтримки з боку урядів, виділення ресурсів на культурну дипломатію, підготовку кадрів перекладачів та культурних менеджерів, створення інституційної інфраструктури для регулярних культурних обмінів. Громадські організації, культурні центри, освітні установи, приватні ініціативи доповнюють офіційну культурну дипломатію, створюють мережі контактів між людьми, організують заходи на низовому рівні, формують культурні спільноти навколо інтересу до партнерської країни.

Гуманітарно-культурні зв'язки між Україною та Японією пройшли складний шлях від обмежених контактів на початку 1990-х років до різноманітної та багатогранної взаємодії, що охоплює практично всі сфери культурного життя від масової популярної культури до елітарного мистецтва, від традиційних форм культурного обміну до цифрових платформ глобальної комунікації. Японська культура здобула значну популярність в Україні, особливо серед молоді, формуючи позитивний образ Японії та інтерес до азійської країни. Українська культура поступово стає відомішою у Японії завдяки геополітичним подіям, що привернули увагу японського суспільства до України, активізації культурної дипломатії, зусиллям українських митців та культурних діячів популяризувати українську культуру у Японії. Культурні обміни створюють міцну основу для довгострокового партнерства між державами, формують взаєморозуміння і симпатію між народами, руйнують стереотипи та упередження, що можуть існувати через недостатнє знання про партнерську країну. Подальший розвиток культурних зв'язків залежатиме від здатності обох суспільств зберігати відкритість до іншої культури, цікавості до пізнання партнера, готовності вчитися один у одного, адаптувати позитивні елементи чужої культури до власного контексту без втрати культурної ідентичності.

4.2. Перспективи майбутнього співробітництва: можливості для подальшого розвитку гуманітарно-культурних зв'язків між Україною та Японією.

Майбутнє гуманітарно-культурних зв'язків між Україною та Японією відкриває безпрецедентні можливості для поглиблення взаємодії на тлі зростаючого стратегічного партнерства, що сформувалося внаслідок російської агресії проти України та спільної позиції обох держав щодо захисту міжнародного правопорядку. Післявоєнна відбудова України створить унікальне вікно можливостей для масштабного залучення японського досвіду,

технологій, фінансових ресурсів не лише у економічній сфері, але й у культурній та освітній галузях, що потребуватимуть модернізації після років війни. Японія може стати ключовим партнером України у відновленні культурної інфраструктури, включаючи музеї, театри, бібліотеки, навчальні заклади, які постраждали від російських обстрілів або потребують модернізації відповідно до сучасних стандартів. Досвід Японії у збереженні культурної спадщини після Другої світової війни, коли країна відбудувала зруйновані храми, палаци, культурні об'єкти, зберігши автентичність та історичну цінність, може бути надзвичайно корисним для України у процесі реставрації пошкоджених пам'яток архітектури, історичних споруд, культових будівель.

Освітнє співробітництво між Україною та Японією має потенціал для якісного зростання через розширення програм академічних обмінів, створення спільних освітніх програм, відкриття філій японських університетів в Україні або українських навчальних закладів у Японії. Програма урядових стипендій Японії для українських студентів може бути розширена, охоплюючи більше напрямків підготовки, включаючи не лише технічні та природничі науки, але й гуманітарні дисципліни, мистецтво, дизайн, менеджмент, що дозволить готувати українських фахівців з глибоким знанням японської мови, культури, бізнес-практик [49]. Створення програм подвійних дипломів між українськими та японськими університетами дозволить студентам здобувати освіту в обох країнах, отримувати кваліфікації, визнані як в Україні, так і в Японії, що розширить можливості для працевлаштування у міжнародних компаніях або продовження кар'єри у сфері українсько-японського співробітництва. Короткострокові програми обміну для викладачів, дослідників, адміністраторів університетів дозволять запозичувати кращі практики організації освітнього процесу, управління навчальними закладами, забезпечення якості освіти.

Мовна освіта становить фундаментальну основу для поглиблення культурних зв'язків між Україною та Японією. Розширення викладання

японської мови в українських школах та університетах створить більшу базу україномовних фахівців, здатних працювати перекладачами, викладачами, культурними менеджерами, бізнес-посередниками у українсько-японських відносинах. Відкриття додаткових курсів японської мови при культурних центрах, громадських організаціях, онлайн-платформах зробить вивчення японської мови доступнішим для широкої аудиторії, не обмеженої студентами профільних спеціальностей.

Викладання української мови у японських університетах залишається обмеженим через брак кваліфікованих викладачів, навчальних матеріалів, студентського інтересу, що вимагає системних зусиль для популяризації української мови як іноземної у Японії. Підготовка підручників української мови для японців з урахуванням специфіки японської мови, культурного контексту, особливостей сприйняття граматичних категорій японськими студентами полегшить освоєння української мови японською аудиторією.

Цифрові технології відкривають нові горизонти для культурного обміну між Україною та Японією через створення віртуальних музеїв, онлайн-виставок, цифрових архівів культурної спадщини, що будуть доступні аудиторії обох країн без необхідності фізичних подорожей. Віртуальна реальність та доповнена реальність дозволять японським користувачам здійснювати віртуальні екскурсії українськими музеями, історичними місцями, архітектурними пам'ятками, відчуваючи присутність у просторі через імерсивні технології. Українці зможуть відвідувати японські храми, сади, музеї, історичні локації віртуально, що особливо актуально для людей з обмеженими фізичними можливостями або фінансовими ресурсами для реальних подорожей. Онлайн-платформи для культурних обмінів дозволять організувати спільні проекти між українськими та японськими митцями, музикантами, письменниками, режисерами, котрі співпрацюватимуть дистанційно над створенням спільних творів, що поєднують елементи обох культур.

Кінематографічне співробітництво між Україною та Японією має потенціал для розвитку через створення спільних продукцій, обмін досвідом кіновиробництва, участь у міжнародних кінофестивалях, взаємну дистрибуцію фільмів. Японські кінокомпанії можуть інвестувати у виробництво українських фільмів, надавати технічну підтримку, обладнання, експертизу у постпродакшні, візуальних ефектах, де японська кіноіндустрія має значні досягнення. Українські режисери, сценаристи, оператори можуть працювати над японськими проектами, привносячи свій унікальний візуальний стиль, наративні підходи, європейську кінематографічну традицію у японське кіно. Спільні українсько-японські фільми, що розповідають історії з обох культур або досліджують універсальні теми через призму українського та японського досвіду, можуть знайти міжнародну аудиторію, представляти обидві країни на престижних кінофестивалях, сприяти взаєморозумінню між народами через мистецтво кіно.

Літературні зв'язки між Україною та Японією можуть поглиблюватися через збільшення кількості перекладів творів обох мов, організацію літературних резиденцій для письменників, спільні видавничі проекти, літературні фестивалі за участю авторів з обох країн. Українські письменники, котрі відвідуватимуть Японію для літературних резиденцій, матимуть можливість занурюватися у японську культуру, черпати натхнення з японського оточення, писати твори під враженням від японського досвіду, презентувати свою творчість японським читачам. Японські автори, котрі приїжджатимуть до України, знайомитимуться з українською літературною традицією, культурним контекстом, історичною спадщиною, що збагачуватиме їхню творчість новими темами, образами, наративними підходами. Літературні премії, конкурси перекладів, видавничі гранти стимулюватимуть українських та японських видавців інвестувати у переклади літератури партнерської країни, популяризувати твори серед читацької аудиторії.

Музичне співробітництво між Україною та Японією може розвиватися через організацію спільних концертів, фестивалів, гастрольних турів українських виконавців у Японії та японських музикантів в Україні. Класична музика залишається найбільш розвиненою сферою музичних обмінів завдяки універсальності музичної мови, високому професійному рівню виконавців обох країн, наявності інституційної інфраструктури для організації концертів. Сучасна популярна музика, включаючи рок, поп, електронну музику, джаз, може знайти спільні точки для співпраці через участь у міжнародних фестивалях, спільні записи, обміни музикантами для участі у проектах партнерів. Українські музиканти можуть вчитися у японських колег дисципліни, увазі до деталей, перфекціонізму у виконанні, тоді як японські виконавці можуть запозичувати у українців емоційність, імпровізаційність, креативність у підходах до музики.

Туристичне співробітництво між Україною та Японією після завершення активної фази конфлікту та відновлення безпекових умов має значний потенціал для зростання через розвиток культурного туризму, історичних маршрутів, гастрономічних турів, екологічного туризму. Японські туристи, котрі традиційно подорожують Європою, можуть відкрити для себе Україну як нову цікаву дестинацію з багатою історією, унікальною культурною спадщиною, різноманітними ландшафтами, автентичною кухнею, доступними цінами порівняно з Західною Європою. Культурні маршрути, що поєднують відвідування історичних міст України, музеїв, архітектурних пам'яток, народних промислів, фольклорних фестивалів, можуть привернути японських мандрівників, зацікавлених у глибокому культурному досвіді. Гастрономічні тури, що знайомлять з українською кухнею, винами, традиційними стравами різних регіонів, можуть зацікавити японських гурманів, котрі шукають нові смакові враження. Спрощення візового режиму між Україною та Японією полегшить подорожі для туристів обох країн, зменшить бюрократичні бар'єри, стимулюватиме зростання туристичних потоків.

Наукове співробітництво у гуманітарних дисциплінах може розширюватися через спільні дослідницькі проекти з історії, культурології, лінгвістики, соціології, антропології, котрі вивчатимуть взаємний вплив культур, історичні зв'язки, сучасні соціокультурні процеси в обох країнах. Порівняльні дослідження українського та японського фольклору, міфології, традиційних вірувань можуть виявити цікаві паралелі та відмінності між культурами, що розвивалися незалежно у різних географічних та історичних умовах. Вивчення процесів модернізації, вестернізації, глобалізації у Японії та Україні дозволить зрозуміти спільні виклики, з якими стикаються суспільства при зіткненні традиційних цінностей з сучасними глобальними трендами. Дослідження колективної пам'яті, історичних травм, способів переосмислення складного минулого у японському та українському контекстах може дати цінні інсайти для процесів примирення, національної самоідентифікації, побудови постконфліктних суспільств. Молодіжні обміни становлять стратегічну інвестицію у майбутнє українсько-японських відносин через формування покоління молодих людей з особистим досвідом знайомства з культурою партнерської країни, мовними навичками, міжкультурною компетентністю. Літні табори, воркшопи, волонтерські програми для української та японської молоді створюватимуть можливості для спільної роботи над проектами, міжкультурного діалогу, формування дружніх зв'язків, що триватимуть роками.

Програми Work and Travel дозволятимуть українській молоді працювати у Японії сезонно, знайомитися з японським суспільством зсередини, вдосконалювати японську мову у природному середовищі, заробляти кошти на освіту чи подорожі. Японська молодь, котра братиме участь у волонтерських проектах відбудови України, матиме можливість зробити реальний внесок у відновлення країни, познайомитися з українцями, зрозуміти виклики післявоєнного відновлення, сформувати емоційний зв'язок з Україною через спільну роботу.

Спортивне співробітництво між Україною та Японією може розширюватися через обмін тренерами, спортсменами, організацію спільних тренувальних зборів, участь у змаганнях, трансфер спортивних технологій та методик підготовки [25]. Українські спортсмени у бойових мистецтвах можуть підвищувати кваліфікацію у Японії, вивчаючи традиційні техніки, філософію японських воїнських мистецтв, під керівництвом японських майстрів. Японські тренери можуть працювати в Україні, ділячись досвідом організації тренувального процесу, спортивної психології, підготовки до змагань високого рівня. Спільні науково-дослідні проекти у сфері спортивної медицини, біомеханіки, фізіології спорту дозволять обмінюватися знаннями, методиками, розробляти інноваційні підходи до підвищення спортивної результативності. Участь українських та японських спортсменів у спільних змаганнях, товариських матчах, показових виступах сприятиме популяризації спорту, зміцненню дружніх зв'язків між спортивними спільнотами обох країн.

Гастрономічна дипломатія має потенціал для подальшого розвитку через відкриття більшої кількості автентичних ресторанів обох кухонь, організацію гастрономічних фестивалів, обмін кулінарами, створення навчальних програм з японської та української кухні. Японські кулінари можуть викладати у українських кулінарних школах, ділитися технологіями приготування японських страв, філософією японської гастрономії, що цінує свіжість інгредієнтів, естетику подачі, баланс смаків. Українські кухарі можуть навчатися у Японії секретам приготування суші, рамену, темпури, саке, повертатися до України з новими знаннями та навичками, які використовуватимуть у власних закладах або навчатимуть інших. Гастрономічні фестивалі, що презентують кухні обох країн, дозволяють широкій аудиторії скуштувати автентичні страви, познайомитися з кулінарними традиціями, зрозуміти культурне значення їжі у повсякденному житті та святкових ритуалах українців та японців.

Архітектурне співробітництво між Україною та Японією може розвиватися через обмін досвідом у галузі сучасної архітектури,

містобудування, збереження історичної забудови, екологічного будівництва. Японські архітектори славляться своїм мінімалістичним підходом, увагою до деталей, здатністю поєднувати традиційні елементи з сучасними технологіями, створювати будівлі, що гармонійно вписуються у природне оточення. Український досвід реставрації історичних будівель, адаптації архітектурної спадщини до сучасного використання, збереження автентичності при модернізації може зацікавити японських колег. Спільні проекти з відбудови українських міст після війни, де японські технології сейсмостійкого будівництва, енергоефективності, розумного містобудування можуть поєднуватися з українськими традиціями, естетичними уподобаннями, кліматичними умовами, створять унікальні архітектурні рішення.

Дизайн та мода представляють перспективну сферу для культурного обміну між Україною та Японією через схожість у ціннуванні якості, уваги до деталей, поєднанні традиційних елементів з сучасними трендами. Українські дизайнери одягу, котрі використовують традиційну вишивку, орнаменти, техніки у сучасних колекціях, можуть знайти спільну мову з японськими колегами, котрі також інтегрують елементи традиційного японського костюму у сучасну моду.

Обмін дизайнерами, участь у модних тижнях, спільні колекції, що поєднують українські та японські естетичні традиції, можуть привернути увагу міжнародної модної індустрії, популяризувати обидві культури через візуальну мову моди. Графічний дизайн, промисловий дизайн, дизайн інтер'єрів також пропонують можливості для співпраці через обмін досвідом, спільні проекти, навчальні програми.

Екологічна співпраця у культурному вимірі може розвиватися через обмін досвідом збереження природної спадщини, екологічної освіти, популяризації екологічного способу життя через культурні практики. Японський досвід гармонійного співіснування з природою, що відображений у садовому мистецтві, архітектурі, філософії, може надихнути українців

переосмислити відносини з довкіллям, розвивати екологічну свідомість через культурні засоби. Українські традиції шанобливого ставлення до землі, природних циклів, сільськогосподарських ритуалів можуть зацікавити японців як альтернативна модель взаємодії людини з природою. Спільні екологічні проекти, що поєднують культурні та екологічні аспекти, можуть включати створення японських садів в Україні, українських етнекологічних парків у Японії, обмін практиками органічного землеробства, традиційного природокористування.

Медіа та журналістика відіграватимуть ключову роль у формуванні взаємних образів України та Японії через якісне висвітлення подій, культури, суспільних процесів у партнерській країні. Обмін журналістами між українськими та японськими медіа дозволить професіоналам краще зрозуміти контекст новин, уникнути стереотипів та спрощень у висвітленні складних тем, надавати аудиторії більш нюансовану картину подій.

Спільні медіапроекти, документальні фільми, подкасти, онлайн-платформи, що розповідають історії з обох країн, можуть знайти міжнародну аудиторію, зацікавлену у глибокому розумінні різних культур. Професійна підготовка журналістів, котрі спеціалізуються на висвітленні партнерської країни, включатиме вивчення мови, культури, історії, суспільно-політичних процесів, що підвищить якість журналістських матеріалів, зменшить кількість фактичних помилок та культурних непорозумінь. Релігійний та духовний діалог між представниками різних конфесій України та Японії може сприяти взаєморозумінню, толерантності, пошуку спільних духовних цінностей при повазі до унікальності кожної традиції. Обмін релігійними делегаціями, участь у міжрелігійних конференціях, візити до священних місць дозволять представникам різних вірувань краще зрозуміти один одного, знайти точки дотику у етичних принципах, духовних практиках, соціальному служінні.

Дослідження релігійних традицій обох країн академічними інституціями сприятиме об'єктивному розумінню ролі релігії у формуванні культури,

цінностей, суспільних норм українців та японців. Діалог між християнською та буддійсько-синтоїстською традиціями може збагатити обидві сторони новими інсайтами про природу духовності, шляхи до трансцендентного, співвідношення віри та розуму.

Громадська дипломатія відіграватиме зростаючу роль у розвитку українсько-японських культурних зв'язків через активність недержавних акторів, громадських організацій, волонтерів, ентузіастів, котрі організовуватимуть заходи на низовому рівні без залежності від офіційних структур. Побратимські зв'язки між українськими та японськими містами створюватимуть платформи для регулярних обмінів делегаціями, культурними програмами, спільними проектами у різних сферах від освіти до екології. Неурядові організації, котрі працюють у сфері культури, освіти, соціального розвитку, можуть формувати партнерства між собою, обмінюватися досвідом, реалізовувати спільні програми, залучати волонтерів з обох країн. Соціальні мережі та онлайн-платформи дозволять громадським активістам координувати діяльність, мобілізувати ресурси, популяризувати ініціативи серед широкої аудиторії без необхідності складної інституційної інфраструктури.

Бізнес-спільнота може сприяти культурним обмінам через корпоративну соціальну відповідальність, спонсорство культурних заходів, підтримку освітніх програм, створення робочих місць для фахівців у сфері культури. Японські компанії, котрі інвестуватимуть в Україну, можуть підтримувати місцеві культурні ініціативи, фінансувати реставрацію пам'яток, стипендії для студентів мистецтва, проведення фестивалів, що сприятиме формуванню позитивного іміджу японського бізнесу серед українців.

Українські компанії, котрі працюватимуть з японськими партнерами, можуть організовувати культурні заходи для співробітників, навчальні програми з міжкультурної комунікації, обміни працівниками для кращого розуміння бізнес-культури партнера. Бізнес-асоціації обох країн можуть виступати організаторами культурно-ділових заходів, що поєднують

нетворкінг з культурною програмою, дозволяють учасникам не лише обговорювати бізнес-можливості, але й знайомитися з культурою партнерської країни.

Виклики для розвитку культурних зв'язків включають обмеженість фінансових ресурсів, особливо з української сторони після років війни, коли державний бюджет зосереджений на оборонних потребах та критичній інфраструктурі. Брак кваліфікованих перекладачів з української та японської мов залишається серйозною перешкодою для поглиблення культурного діалогу, що вимагає довгострокових інвестицій у мовну освіту. Географічна віддаленість та високі транспортні витрати обмежують фізичні обміни, хоча цифрові технології частково компенсують відстань. Культурні відмінності, різні підходи до комунікації, прийняття рішень, організації заходів можуть створювати непорозуміння та ускладнювати співпрацю, що вимагає від учасників міжкультурної компетентності, терпіння, готовності вчитися.

Стратегія розвитку культурних зв'язків між Україною та Японією має базуватися на довгостроковому баченні, систематичному підході, координації зусиль різних акторів від урядів до громадських організацій. Розробка національних програм культурного співробітництва з чітко визначеними цілями, механізмами реалізації, джерелами фінансування, індикаторами успіху дозволить системно розвивати культурні зв'язки замість випадкових ініціатив. Створення спеціалізованих інституцій для координації культурного співробітництва, таких як українсько-японський культурний центр, інститут українсько-японських студій, фонд підтримки культурних обмінів, забезпечить інституційну основу для довгострокової співпраці. Залучення приватного сектору через податкові пільги для спонсорів культурних проєктів, гранти для бізнесу, що підтримує культурні ініціативи, розширить фінансову базу культурного співробітництва.

Перспективи гуманітарно-культурних зв'язків між Україною та Японією виглядають оптимістично завдяки зростаючому стратегічному партнерству держав, взаємній зацікавленості суспільств у пізнанні культури партнера,

наявності успішного досвіду попередніх культурних обмінів, що створили основу для подальшого розвитку. Післявоєнна відбудова України відкриє унікальні можливості для масштабного залучення японського досвіду, технологій, ресурсів не лише в економіці, але й у культурній сфері, що потребуватиме модернізації та відновлення. Молоде покоління українців та японців, котре виросло у глобалізованому світі з доступом до інформації про різні культури, відкрите до міжкультурного діалогу, готове вчитися мов, подорожувати, працювати у міжнародному середовищі, стане рушійною силою поглиблення культурних зв'язків. Цифрові технології зроблять культурні обміни доступнішими, дешевшими, масовішими, дозволяючи мільйонам людей в обох країнах долучатися до культури партнера без необхідності дорогих подорожей чи спеціального обладнання. Культурні зв'язки формуватимуть емоційну основу стратегічного партнерства між Україною та Японією, створюючи міцні міжлюдські мости, що триватимуть покоління і забезпечуватимуть стабільність двосторонніх відносин навіть за змінюваних геополітичних обставин, економічних циклів, політичних конфігурацій.

4.3. Співробітництво між Україною та Японією в науково-технічному вимірі (1991-2024 рр.).

Науково-технічне співробітництво між Україною та Японією формувалося протягом трьох десятиліть як один із пріоритетних напрямків двосторонніх відносин, що мав потенціал трансформувати економічні структури обох держав через трансфер технологій, спільні дослідження, обмін науковими кадрами. Початковий етап у 1990-х роках характеризувався обмеженими контактами через економічну кризу в Україні, недостатність фінансування наукових проєктів, відсутність інституційних механізмів для систематичної взаємодії між науковими установами обох країн [32]. Японська сторона проявляла обережний інтерес до співпраці з українськими науковими

центрами, визнаючи потенціал української науки у галузях фізики, математики, матеріалознавства, космічних досліджень, однак високі ризики інвестування у нестабільну економіку стримували розгортання масштабних спільних проектів.

Українсько-японський центр при Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» став інституційною платформою для розвитку науково-технічного співробітництва, координуючи академічні обміни, спільні дослідження, навчальні програми для українських студентів та викладачів [49]. Центр організував мовні курси японської мови, семінари про японські технології та інновації, стажування українських науковців у японських університетах та дослідницьких інститутах, що створювало кадрову базу для поглиблення науково-технічної взаємодії. Партнерські угоди між українськими та японськими університетами дозволяли обмінюватися студентами, проводити спільні конференції, публікувати результати досліджень у співавторстві, що підвищувало міжнародну видимість української науки та інтегрувало українських дослідників у глобальні наукові мережі [36].

Співпраця у сфері подолання наслідків ядерних катастроф стала особливим напрямком українсько-японського науково-технічного партнерства після аварії на атомній електростанції Фукусіма у 2011 році. Українські фахівці, котрі мали унікальний досвід роботи з наслідками Чорнобильської катастрофи, ділилися знаннями з японськими колегами про методи дезактивації територій, поводження з радіоактивними відходами, медичні аспекти радіаційного опромінення, соціально-психологічні виклики для постраждалого населення [48]. Японські спеціалісти відвідували Чорнобильську зону відчуження, вивчали українські практики моніторингу радіаційної обстановки, технології будівництва укриття над зруйнованим реактором, програми реабілітації евакуйованих громад. Спільні дослідницькі проекти з вивчення довгострокових наслідків радіаційного опромінення, екологічних змін у забруднених зонах, соціальних трансформацій у

постраждалих спільнотах фінансувалися японськими науковими фондами та міжнародними організаціями.

Повномасштабна війна 2022 року створила новий контекст для науково-технічного співробітництва, коли Японія значно активізувала передачу технологій Україні для потреб відбудови, гуманітарного розмінування, модернізації інфраструктури, екологічного відновлення. Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку спільно з Міністерством економіки, торгівлі та промисловості Японії запустила масштабний проект зеленого промислового відновлення України з бюджетом 188 мільйонів доларів США, спрямований на передачу японських технологій у сферах відновлюваної енергетики, циркулярної економіки, екологічної інфраструктури, цифрової трансформації.

Проект передбачав не лише постачання обладнання, але й навчання українських фахівців, створення спільних підприємств між українськими та японськими компаніями, розбудову інноваційних виробництв, що використовуватимуть японські технології адаптовані до українських умов. Понад сорок передових технологій планувалося передати Україні у пріоритетних галузях, включаючи енергоефективність, управління відходами, очисні споруди, розумні транспортні системи.

Технології гуманітарного розмінування стали критично важливим напрямком українсько-японської співпраці через масштабне замінування українських територій російськими військами під час окупації. Японське агентство міжнародного співробітництва спільно з Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй демонстрували українським фахівцям японські технології виявлення мін, включаючи георадари, дрони з детекторами, системи штучного інтелекту для аналізу місцевості. Японська компанія Prodrone уклала грантову угоду для розробки проекту використання дронів з детекторами мін та аналітикою на основі штучного інтелекту, співпрацюючи з українськими партнерами DroneUA та Ailand Systems. Технологія дозволяла знижувати ризики для саперів через дистанційне сканування територій,

виявлення підозрілих об'єктів, картографування небезпечних зон перед початком ручного розмінування. Українські спеціалісти проходили навчання роботі з японським обладнанням, адаптували технології до специфіки українських мінних полів, інтегрували японські системи у існуючі протоколи гуманітарного розмінування.

Дистанційне керування будівельною технікою представляло інноваційне рішення для відбудови зруйнованої інфраструктури у небезпечних зонах, де присутність операторів створювала ризики через можливі обстріли або нерозірвані боєприпаси. Київський політехнічний інститут співпрацював з японськими компаніями Yachiyo Engineering, Kobelco Construction Machinery, Soliton Systems для демонстрації систем, що дозволяли керувати екскаваторами та іншою будівельною технікою дистанційно через інтернет. Оператори з України змогли контролювати машини, розташовані в Японії, демонструючи можливості технології для застосування у зворотному напрямку. Переваги включали безпеку працівників, можливість залучення людей з інвалідністю або ветеранів до керування технікою без необхідності фізичної присутності на будівельному майданчику, ефективність через можливість цілодобової роботи зі змінами операторів у різних часових поясах. Платформа JUPiTeR координувала залучення японських інфраструктурних технологій до відбудови України, організовувала зустрічі японських компаній з українськими замовниками, сприяла укладенню угод про передачу технологій.

Екологічні технології та декарбонізація стали предметом українсько-японської співпраці через підписання у 2024 році Меморандуму про створення механізму спільного кредитування. Механізм дозволяв впроваджувати провідні японські технології зниження викидів парникових газів в Україні, оцінювати скорочення емісій, визначати внесок Японії у досягнення кліматичних цілей обох держав. Японські компанії отримували кредити за скорочення викидів, досягнуте завдяки впровадженню їхніх технологій в Україні, що створювало економічний стимул для інвестування у екологічні

проекти. Україна отримувала доступ до передових японських технологій енергоефективності, відновлюваної енергетики, чистого виробництва без необхідності повної оплати за рахунок державного бюджету. Механізм передбачав довгострокову співпрацю у сферах модернізації промисловості, енергетичного сектору, транспорту з урахуванням екологічних стандартів та кліматичних зобов'язань України.

Робототехніка та оборонні технології подвійного призначення стали напрямком співпраці між українськими стартапами та японськими компаніями після 2022 року. Український інкубатор Brave1, що підтримує технологічні стартапи у сфері оборони та безпеки, налагодив контакти з японською компанією Rakuten для презентації українських розробок на японських виставках оборонної та цивільної техніки. Шість українських стартапів демонстрували технології, включаючи штучний інтелект для геопросторової розвідки від FarsightVision, безпілотні літальні апарати від Skyfall Industries, симулятори для навчання медиків, системи спостереження реального часу. Японська аудиторія проявила інтерес до українського досвіду розробки та застосування технологій у реальних бойових умовах, що надавало українським розробкам унікальної цінності порівняно з аналогами, випробуваними лише у лабораторних або навчальних умовах. Технологічний обмін дозволяв українським стартапам залучати японські інвестиції, партнерів для масштабування виробництва, доступу до японського та азійського ринків високотехнологічної продукції.

Медичні технології та розумне сільське господарство представляли перспективні напрямки для довгострокової співпраці між Україною та Японією. Японія планувала надати Україні технології телемедицини, коли медичні дані, включаючи результати ультразвукових досліджень, передаватимуться до Японії для аналізу японськими лікарями, що особливо актуально для віддалених регіонів України з обмеженим доступом до спеціалізованої медичної допомоги.

Технології розумного землеробства, включаючи датчики вологості ґрунту, системи штучного інтелекту для оптимізації поливу та внесення добрив, супутниковий моніторинг стану посівів, могли підвищити врожайність української пшениці, соняшнику, інших культур при зниженні витрат води, добрив, пестицидів. Японський досвід високопродуктивного сільського господарства на обмежених площах з використанням передових агротехнологій міг бути адаптований до українських умов великих аграрних підприємств для підвищення ефективності та екологічної стійкості виробництва.

Інженерні консультації та реконструкція інфраструктури залучали японські компанії до відновлення української інфраструктури з використанням японського досвіду післявоєнної та післястихійної відбудови. Японська інженерна компанія Nippon Koei працювала над модернізацією очисних споруд у Києві, проектами управління муніципальними відходами, застосовуючи інженерні рішення, перевірені у японських містах. Досвід Японії у швидкій відбудові після землетрусів, цунамі, тайфунів надавав цінні уроки для України щодо координації відновлювальних робіт, мобілізації ресурсів, залучення приватного сектору до інфраструктурних проєктів, забезпечення стійкості відновленої інфраструктури до майбутніх лих. Японські стандарти будівництва, матеріали, технології могли підвищити якість та довговічність відновленої української інфраструктури порівняно з радянськими нормативами, що застосовувалися раніше.

Промислова політика та індустріальні дослідження координувалися через діалог між українськими та японськими урядовими структурами, бізнес-асоціаціями, науковими інститутами. Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку разом з Японією та Україною створили платформу діалогу з промислової політики для обміну досвідом розвитку індустріального сектору, підтримки відновлення промисловості після війни, модернізації виробничих потужностей. Двадцять дев'ять угод між японськими та українськими компаніями або організаціями були підписані у рамках цієї

ініціативи, багато з них стосувалися технологічного співробітництва, дослідницьких проектів, трансферу технологій у пріоритетних галузях. Україна зацікавлена у залученні японського досвіду розвитку індустріальних парків, технопарків, інноваційних кластерів для створення сприятливих умов для високотехнологічних виробництв, стартапів, дослідницьких центрів.

Виклики науково-технічного співробітництва включали мовний бар'єр, різні стандарти та регулювання, складність захисту інтелектуальної власності у спільних проектах, обмеженість фінансування з української сторони. Українські науковці часто не володіли японською мовою, тоді як японські колеги мали обмежені навички англійської, що ускладнювало безпосередню комунікацію та вимагало залучення перекладачів. Різниця у технічних стандартах, сертифікаційних процедурах, нормативних вимогах створювала бар'єри для впровадження японських технологій в Україні без адаптації. Питання розподілу прав інтелектуальної власності на результати спільних досліджень потребували чітких договірних домовленостей, що не завжди легко досягти через різні правові традиції та бізнес-практики. Українська наука страждала від хронічного недофінансування, що обмежувало можливості для внеску у спільні проекти на паритетних засадах з японськими партнерами.

Перспективи науково-технічного співробітництва між Україною та Японією визначаються зростаючою стратегічною важливістю технологічної взаємодії для обох держав. Україна потребує японських технологій для післявоєнної відбудови, модернізації промисловості, переходу до зеленої економіки, цифрової трансформації. Японія зацікавлена в Україні як ринку для своїх технологій, партнері у дослідженнях, випробувальному майданчику для інновацій у складних умовах, джерелі висококваліфікованих технічних кадрів за конкурентними цінами. Спільні дослідницькі центри, технопарки, інноваційні кластери можуть стати платформами для довгострокової співпраці у розробці нових технологій, комерціалізації наукових досягнень, підготовці кадрів для високотехнологічних індустрій. Програми подвійних дипломів у

технічних спеціальностях дозволять готувати фахівців з глибоким знанням японських та українських технологічних традицій, здатних працювати у міжнародних командах над складними проектами.

Таким чином, науково-технічне співробітництво між Україною та Японією пройшло еволюцію від обмежених академічних обмінів у 1990-х рр. до масштабного трансферу технологій і спільних проектів промислового масштабу в 2020-х рр. на тлі української потреби у відбудові після війни та японської готовності підтримати партнера передовими технологіями. Повномасштабна війна стала каталізатором якісної трансформації співпраці, коли технологічний трансфер набув стратегічного значення для відновлення української державності, економіки, інфраструктури з використанням найсучасніших японських розробок у сферах зеленої енергетики, розумної інфраструктури, гуманітарного розмінування, цифрових технологій. Спільні проекти у галузях екології, промисловості, сільського господарства, медицини створюють основу для довгострокового технологічного партнерства, що виходить за межі гуманітарної допомоги та перетворюється на взаємовигідну співпрацю з реальними економічними ефектами для обох сторін. Подальший розвиток науково-технічного співробітництва залежатиме від здатності подолати інституційні бар'єри, забезпечити стабільне фінансування проектів, підготувати достатню кількість кваліфікованих фахівців зі знанням мов і технічних стандартів партнерської країни, створити ефективні механізми захисту інтелектуальної власності та комерціалізації результатів спільних досліджень.

ВИСНОВКИ

Дане дослідження присвячене комплексному аналізу українсько-японських відносин у період 1991-2024 рр., що дозволило виявити закономірності становлення, розвитку та трансформації двосторонньої співпраці у політичній, економічній, гуманітарно-культурній та науково-технічній сферах. Встановлено, що українсько-японські відносини пройшли еволюцію від базового дипломатичного визнання та обмежених торговельних контактів на початку 1990-х рр. до стратегічного партнерства з виразним безпековим виміром після повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну у 2022 р.

Історіографічний аналіз засвідчив поступове зростання наукового інтересу до українсько-японських відносин, особливо після 2014 р., коли дослідники почали приділяти більше уваги безпековим аспектам співпраці, позиції Японії щодо російської агресії проти України, ролі Токіо у підтримці української територіальної цілісності. Джерельна база дослідження характеризується достатньою репрезентативністю для здійснення комплексного наукового аналізу, включаючи офіційні документи, статистичні дані, наукові публікації, матеріали міжнародних організацій, хоча окремі аспекти співробітництва потребують подальшого вивчення через обмежений доступ до деяких категорій джерел.

Політичні відносини між Україною та Японією демонструють стабільну позитивну динаміку розвитку від встановлення дипломатичних відносин у січні 1992 р. до підписання десятирічної угоди про безпекове співробітництво у 2024 р. Японія послідовно підтримувала територіальну цілісність України, засудила анексію Криму в 2014 р., приєдналася до міжнародних санкцій проти російської федерації, рішуче виступила проти повномасштабного вторгнення у 2022 р. Спільність позицій щодо необхідності дотримання принципів міжнародного права, недопустимості силової зміни державних кордонів, захисту суверенітету держав створює міцний фундамент для довгострокового стратегічного партнерства.

Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Японією характеризується зростанням товарообігу до 747,2 мільйона доларів США у 2024 р. навіть в умовах повномасштабної війни, що засвідчує стійкість двосторонніх торговельних зв'язків. Офіційна допомога розвитку від Японії Україні досягла рекордних рівнів у 2022–2023 рр., перевищивши 800 мільйонів доларів США щорічно, трансформувавши Токіо на одного з найбільших двосторонніх донорів міжнародної підтримки української держави. Структура японської допомоги еволюціонувала від переважно гуманітарного фінансування до збалансованого підходу, що включає інвестиції у відновлення інфраструктури, енергетику, транспорт. Інвестиційна активність японських компаній в Україні залишається обмеженою через воєнні ризики, однак демонструє ознаки зростання інтересу до участі у майбутньому відновленні країни.

Гуманітарно-культурні зв'язки між Україною та Японією розвивалися через культурні обміни, освітні програми, популяризацію національних культур, формування взаємного інтересу між суспільствами. Японська культура здобула значну популярність в Україні, особливо серед молоді, через анімацію, кінематограф, літературу, кухню, бойові мистецтва. Українська культура поступово стає відомішою в Японії завдяки активізації культурної дипломатії після 2014 р., зростанню медійного висвітлення подій в Україні, гуманітарній кризі, що стимулювала японське суспільство дізнаватися більше про українську історію та культуру. Освітні обміни створюють довгострокову основу для культурного діалогу через підготовку фахівців із глибоким знанням мови, культури, суспільно-політичних реалій партнерської країни.

Науково-технічне співробітництво між Україною та Японією набуло стратегічного значення після 2022 р. через масштабний трансфер японських технологій для потреб післявоєнного відновлення, гуманітарного розмінування, екологічної модернізації промисловості. Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку спільно з японським урядом реалізує програму зеленого промислового відновлення України з бюджетом

188 мільйонів доларів США, спрямовану на передачу понад сорока передових технологій у пріоритетних галузях. Технології дистанційного керування будівельною технікою, гуманітарного розмінування з використанням дронів та штучного інтелекту, декарбонізації промисловості демонструють практичну цінність українсько-японської науково-технічної співпраці для вирішення конкретних викликів відбудови.

Перспективи розвитку українсько-японських відносин визначаються спільними стратегічними інтересами у підтримці міжнародного правопорядку, протидії агресивній поведінці авторитарних режимів, зміцненні глобальної безпеки. Післявоєнна відбудова України створить унікальні можливості для залучення японського досвіду, технологій, фінансових ресурсів у масштабні проекти модернізації інфраструктури, енергетики, промисловості. Поглиблення стратегічного партнерства між Україною та Японією сприятиме зміцненню демократичних цінностей у світі, підтриманню верховенства міжнародного права, формуванню коаліції держав, котрі протистоять агресії та захищають принципи територіальної цілісності і суверенітету.

Отже, дане дослідження підтвердило гіпотезу про трансформацію українсько-японських відносин від прагматичного економічного співробітництва до комплексного стратегічного партнерства, заснованого на спільних цінностях і взаємних інтересах у забезпеченні міжнародної безпеки. Результати роботи можуть бути використані для формування рекомендацій щодо подальшого розвитку двосторонніх відносин, розробки стратегічних документів, викладання навчальних дисциплін із міжнародних відносин та зовнішньої політики України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми міжнародних відносин : матеріали студентської наук. конференції, м. Київ, 20 травня 2021 р. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2021. 155 с.
2. Александрова М. М., Довгалюк В. В. Державно-приватне партнерство в соціальній сфері. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2019. № 8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1480> (дата звернення: 12.03.2024).
3. Алексєєва В. Стан співробітництва України з Японією. URL: http://www.rusnauka.com/12_EN_2008/Economics/31208.doc.htm (дата звернення: 12.03.2024).
4. Бондаренко О. 4 травня 1885 р. народився великий піаніст Лео Сирота. URL: https://ridna.ua/2020/05/4-travnya-1885-roku-narodyvsya-velykuj-pianist-leo-syrota/?fbclid=IwAR1qhezTDSHaWw5qoE1UBQgf6mIxmnbLRC20PhQ0fS_d-B-AoTID6M31si0 (дата звернення: 10.03.2024).
5. Велика О. В. Україно-японські відносини в контексті пріоритетних напрямків зовнішньої політики Японії. Політичне життя. 2020. № 1. С. 90–95.
6. Велика О. В. Україно-японські відносини в контексті пріоритетних напрямків зовнішньої політики Японії. Політичне життя. 2020. № 1. С. 90–95. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2020.1.13>
7. Визнання внеску Міжрегіональної Академії управління персоналом в розвиток українсько-японського співробітництва. Персонал плюс. 2011. № 36 (441). 13 верес.
8. Гвоздік О. Українсько-японські міжнародні відносини: історія та сучасність. Освіта і наука–2021. 2021. № 1. URL: <https://ejournals.npu.edu.ua/index.php/on/article/view/228/213> (дата звернення: 03.03.2024).

9. Гетьманчук О. Україна, Японія та корисні сусіди. URL: http://dt.ua/POLITICS/ukrayina,_yaponiya_ta_korisni_susidi-35069.html (дата звернення: 10.05.2024).
10. Гордієнко Л. Українсько-японські відносини на сучасному етапі. Вісник Київського інституту «Слов'янський університет». Серія: Історія. Культура. Політологія. Міжнародні відносини. 1998. Вип. 1. С. 37–46.
11. Гриценко А. А. Україна – Японія: контури перспективної співпраці. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2022. С. 11–14.
12. Данилюк М. О. Стратегічне партнерство суб'єктів господарювання з позицій поведінкової економіки. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2020. Вип. 29. С. 41–46.
13. Двосторонні дипломатичні відносини: Україна-Японія. URL: <https://www.kmv.knukim.edu.ua/dvostoronni-dyplomatychni-vidnosyny-ukrayina-yaponiya/> (дата звернення: 01.04.2024).
14. Економіка зарубіжних країн : навч. посіб. / за ред. Ю. Г. Козака, В. В. Ковалевського, К. І. Ржепішевського. Київ : ЦУЛ, 2003. 352 с.
15. Інтерв'ю Надзвичайного і Повноважного Посла України в Японії. День. 2007. № 141. С. 23–26.
16. Іщук Ю. А. Сучасні проблеми розвитку азіатсько-тихоокеанського регіону. Вчені записки Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана. 2022. Вип. 28 (3). С. 46–53.
17. Королюк Т. О. Публічно-приватне партнерство як механізм залучення інвестицій в економіку. Ефективна економіка. 2018. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6796> (дата звернення: 12.03.2024).
18. Костенко Ю. Україна–Японія: грані співробітництва. Політика і час. 2004. № 9. С. 3–11.
19. Крихівська Н. О. Формування стратегічних партнерських відносин між виробничими, освітніми та науковими структурами у нафтогазовому

- комплексі: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Івано-Франківськ, 2019. 20 с.
- 20.Кулінич М. Японці бачать в Україні серйозного партнера. URL: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/panorama-dnya/mikola-kulinich-yaponci-bachat-v-ukrayini-seryoznogo-partnera> (дата звернення: 12.03.2024).
- 21.Культурно-гуманітарне співробітництво між Україною та Японією. Посольство України в Японії. URL: <https://japan.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/267-kulyturno-gumanitarne-spirobotnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-japonijeju> (дата звернення: 12.03.2024).
- 22.Ляхманюк Т. Основні тенденції торгівельно-економічної співпраці між Україною та Японією (1991–2011 рр.). Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. 2014. Вип. 1, ч. 1. С. 169–172.
- 23.Ляхманюк Т. Співробітництво між Україною та Японією в науково-технічному вимірі (1991–2011 рр.). Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. 2014. Вип. 13. С. 171–175.
- 24.Ляхманюк Т. Співробітництво між Україною та Японією в політичному вимірі (1991–2011 рр.). Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. 2013. Вип. 12. С. 73–77.
- 25.Ляхманюк Т. Україна та Японія: культурне і спортивне співробітництво. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. 2015. Вип. 1, ч. 3. С. 193–196.
- 26.Ляхманюк Т. Українсько-японські відносини на сучасному етапі (1991–2016 рр.). Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. 2017. Вип. 19. С. 166–172.
- 27.Мандрик І. П., Іпатюк О. В. Основні напрями українсько-японського співробітництва. Науковий вісник Волинського державного університету

- імені Лесі Українки. 2007. Вип. 7.
- 28.Маценко Г. Книга рекордів України. Людина і суспільство. У світі науки і техніки. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2002. 112 с.
- 29.Мащенко М. А. Державно-приватне партнерство як умова забезпечення інвайронментальної безпеки. Ефективна економіка. 2018. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6738> (дата звернення: 02.04.2024).
- 30.Мошко А. В. Українсько-японські відносини на сучасному етапі. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/8285/1/28.pdf> (дата звернення: 02.04.2024).
- 31.Нас дивує «японське диво», японців – наша недисциплінованість. Голос України. 1999. № 84. 12 трав. С. 13.
- 32.Науково-технічне співробітництво між Україною та Японією. URL: <https://japan.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/265-naukovo-tehniche-spivrobitnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-japonijeju> (дата звернення: 01.04.2024).
- 33.Омельченко А. В. Правові засади отримання та використання міжнародної технічної допомоги в Україні. Наукові записки. Серія: Право. 2021. № 11. С. 800–826.
- 34.Онишко С. В. До питання теоретико-методологічного забезпечення розбудови державно-приватного партнерства. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Економіка. 2017. № 7. С. 8–11.
- 35.Павленко С. Експозиція японських товарів при японському імперському консульстві в Одесі наприкінці XIX ст. як елемент іміджевої політики Японії. 2015. URL: <http://oriental-world.org.ua/sites/default/files/Archive/2015/3/5.pdf> (дата звернення: 20.03.2024).
- 36.Партнер для виконання проекту Програми розвитку ООН в Україні «Передача інформаційних технологій в Україну». Офіційний сайт НТУУ КПІ. 2023. URL: <https://kpi.ua/702-3> (дата звернення: 12.03.2024).
- 37.Політичні відносини між Україною та Японією. URL:

- <https://japan.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/256-politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-ta-japonijeju> (дата звернення: 10.04.2024).
38. Політичні відносини між Україною та Японією. Посольство України в Японії. URL: <https://japan.mfa.gov.ua/ukrayina-yaponiya/ukrayinsko-yaponski-vidnosini>
39. Посольство Японії в Україні. URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/itprtop_uk/index.html (дата звернення: 11.03.2024).
40. Поточний стан економічного співробітництва. Офіційний сайт Посольства України в Японії. URL: <https://japan.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/264-torgovelyno-ekonomichne-spivrobotnictvo/potochnij-stand-ekonomichnogo-spivrobotnictva> (дата звернення: 21.03.2023).
41. Про ратифікацію Угоди між Урядом України та Урядом Японії про сприяння та взаємний захист інвестицій : Закон України від 3 червня 2015 р. № 505-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 32. Ст. 315.
42. Сато Йошіхару. Наші держави ще недостатньо глибоко пізнали одна одну. URL: <http://www.ukurier.gov.ua/uk/articles/pershij-sekretar-posolstva-yaponiyi-sato-joshiharu/p/> (дата звернення: 11.04.2024).
43. Середюк Н. Українсько-японські відносини та їхній вплив на розвиток Української держави. Історико-політичні проблеми сучасного світу. 2020. № 42. С. 89–98.
44. Середюк Н. Українсько-японські відносини та їхній вплив на розвиток Української держави. Історико-політичні проблеми сучасного світу. 2020. № 42. С. 89–98. DOI: <https://doi.org/10.31861/mhpi2020.42.89-98>
45. Удовік В. Культурна дипломатія як «комунікативний міст» між Україною та Японією. URL: <http://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2020/12/72.pdf>
46. Удовік В. Японсько-українські відносини (1991–2016 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02. Одеса, 2017.
47. Україна робить ставку на збільшення обсягів торгівлі з країнами тихоокеанського регіону, – Юлія Свириденко на зустрічі з Послом Японії. Міністерство економіки України. 2022. URL:

- <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=aced3a9c-f334-43ed-988e82f3f459d317&title=UkrainaRobitStavkuNaZbilshenniaObsiagivTorgivliZKrainamiTikho> okeanskogoRegionu-YuliiSviridenkoNaZustrichiZPoslomYaponii (дата звернення: 12.04.2024).
48. Українсько-японське співробітництво по лінії Чорнобиль-Фукусіма. Стан та перспективи розвитку : аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/ukrayinsko-yaponske-spivrobitnictvo-po-linii-chornobil-fukusima> (дата звернення: 11.04.2024).
49. Українсько-японський центр. URL: <https://kpi.ua/uajc> (дата звернення: 22.03.2024).
50. Українсько-японські відносини на сучасному етапі. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/8285/1/28.pdf> (дата звернення: 12.04.2024).
51. Українсько-японські відносини. Офіційний сайт Посольства України в Японії. 2020. URL: <https://japan.mfa.gov.ua/ukrayina-yaponiya/ukrayinsko-yaponskividnosini> (дата звернення: 12.04.2024).
52. Українсько-японські відносини. Посольство України в Японії. URL: <https://japan.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/politichni-vidnosini-mizh-ukrajinojutta-japonijeju>
53. Уряд Японії виділив 95 мільйонів доларів на відновлення України. Міністерство інфраструктури України. 2023. URL: <https://mtu.gov.ua/news/33953.html?PrintVersion> (дата звернення: 13.03.2024).
54. Формат українського серіалу «Нюхач» продано в Японію. URL: <https://film.ua/uk/news/1366> (дата звернення: 13.03.2024).
55. Фуфалько І. Ю. Сучасний стан імплементації державно-приватного партнерства в Україні. Економічний простір. 2018. № 135. С. 124–138.
56. Ходжаян А. О. Стратегічне партнерство як форма міжнародного співробітництва. Науковий вісник Полісся. 2017. № 3. С. 48–53.
57. Шаповалова О. Україна–Японія: до 20-річчя встановлення дипломатичних відносин. URL:

- http://philology.knu.ua/files/library/movni_i_konceptualni/40/66.pdf (дата звернення: 13.03.2024).
58. Шемаєва Л. М. Державно-приватне партнерство як інструмент розвитку національної економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03. Харків, 2018. 24 с.
59. Японія – наш далекосхідний партнер. Україна і світ. 2002. № 191. 16 жовт. С. 6.
60. Японія виділила \$95 млн на відновлення України. Інформаційне агентство «Інтерфакс Україна». 2023. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/884110.html> (дата звернення: 12.04.2024).
61. Японія додатково виділила 95 мільйонів доларів допомоги на відновлення України. UNDP. 2023. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/yaponiya-dodatkovovo-vydilyla-95-milyoniv-dolariv-dopomohy-na-vidnovlennya-ukrayiny> (дата звернення: 20.04.2024).
62. Японія та Україна. URL: <https://day.kyiv.ua/article/den-planety/yaponiya-ta-ukrayina-120-rokiv-dvostoronnikh-vidnosyn> (дата звернення: 20.04.2024).
63. Japan's Leadership Role on Ukraine. Center for Strategic and International Studies. 2024. URL: <https://www.csis.org/analysis/japans-leadership-role-ukraine>
64. Japan's unflagging support for Ukraine, in peace- and wartime. United Nations Development Programme. 2024. URL: <https://www.undp.org/ukraine/blog/japans-unflagging-support-ukraine-peace-and-wartime>
65. The evolution of the situation in Ukraine and Japan's position. Foundation for Strategic Research. 2024. URL: <https://www.frstrategie.org/en/programs/japan-program/evolution-situation-ukraine-and-japan-s-position-2024>